

AGNIESZKA CZEKAJ-ZASTAWNY, SARUNAS MILISAUSKAS

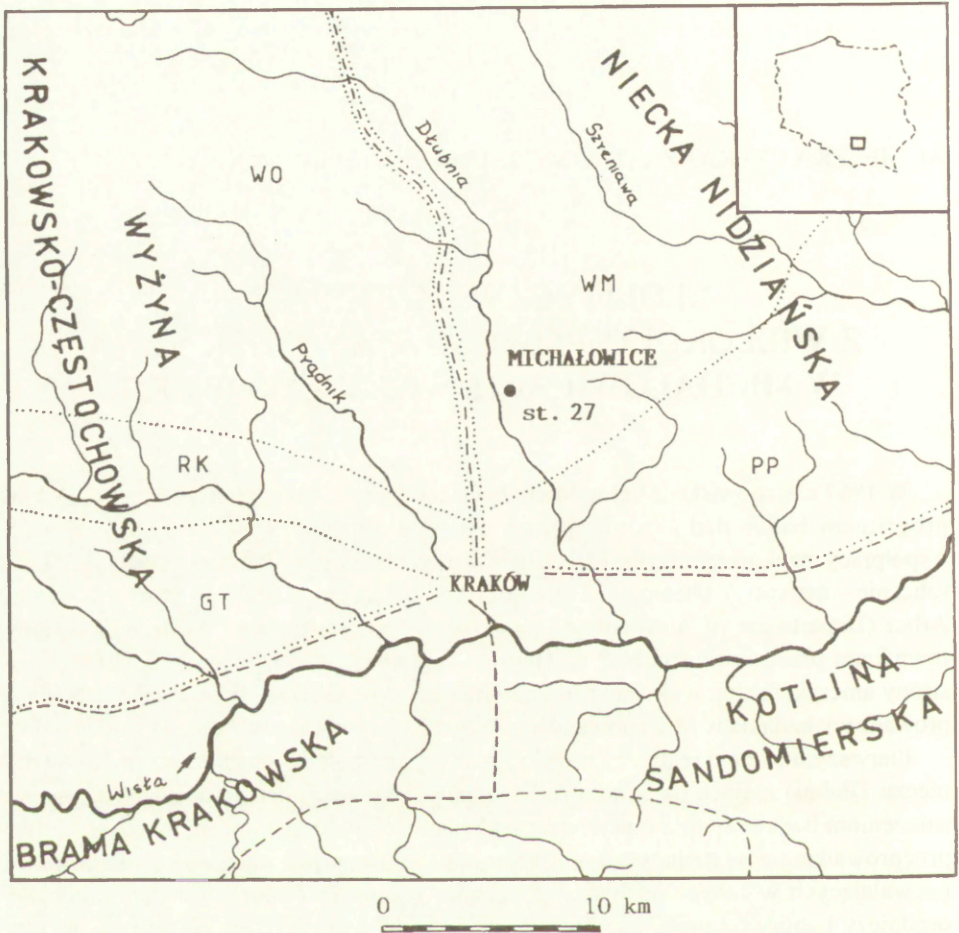
NEOLITYCZNE MATERIAŁY Z WIELOKULTUROWEGO STANOWISKA 27(I) W MICHAŁOWICACH, WOJ. KRAKOWSKIE

W 1967 r. stanowisko 27(I) w Michałowicach (ryc. 1) objęto polsko-amerykańskim programem badań nad osadnictwem wczesnoneolitycznym, powstałym w ramach współpracy naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (obecnie – Instytut Archeologii i Etnologii PAN) i Uniwersytetu Stanu Michigan w Ann Arbor (Department of Anthropology University of Michigan, Ann Arbor, USA). Kierownikami przedsięwzięcia byli W. Hensel – ze strony polskiej oraz J. B. Griffin – ze strony amerykańskiej, wykonawcami natomiast S. Milisauskas, J. Machnik i J. Kruk – prowadzący badania w Michałowicach.

Pierwszym etapem realizacji projektu była penetracja powierzchniowa (m. in. w do-rzeczcu Dłubni) mająca na celu zlokalizowanie stanowisk odpowiadających głównym założeniom badawczym, a mianowicie wyłonienie obiektu, na którym byłoby możliwe przeprowadzenie systematycznych, szerokoprzestrzennych prac wykopaliskowych, pozwalających w całości odsłonić oraz zbadać jednocześnie funkcjonujący kompleks osadniczy kultury ceramiki wstęgowej rytej. Do badań próbnych zakwalifikowano trzy stanowiska, w tym również Michałowice 27(I).

Wstępna prospekcja terenowa na stan. 27(I) ujawniła ślady osadnictwa kultur z wczesnego neolitu oraz wczesnej i środkowej epoki brązu. Materiał zabytkowy znajdowano na powierzchni o wym 200 x 400 m, obejmującej kulminację i stoki wzniesienia, na którym odkryto omawiane stanowisko¹. W celu określenia stopnia jego zniszczenia,

¹ Rejon Michałowic zaliczony został do arkusza nr 100-57 AZP. Wiąże się z tym zmiana numeracji stanowiska, określanego do tej pory jako Michałowice, stan. I. Obecnie omawiane stanowisko nosi numer 27.

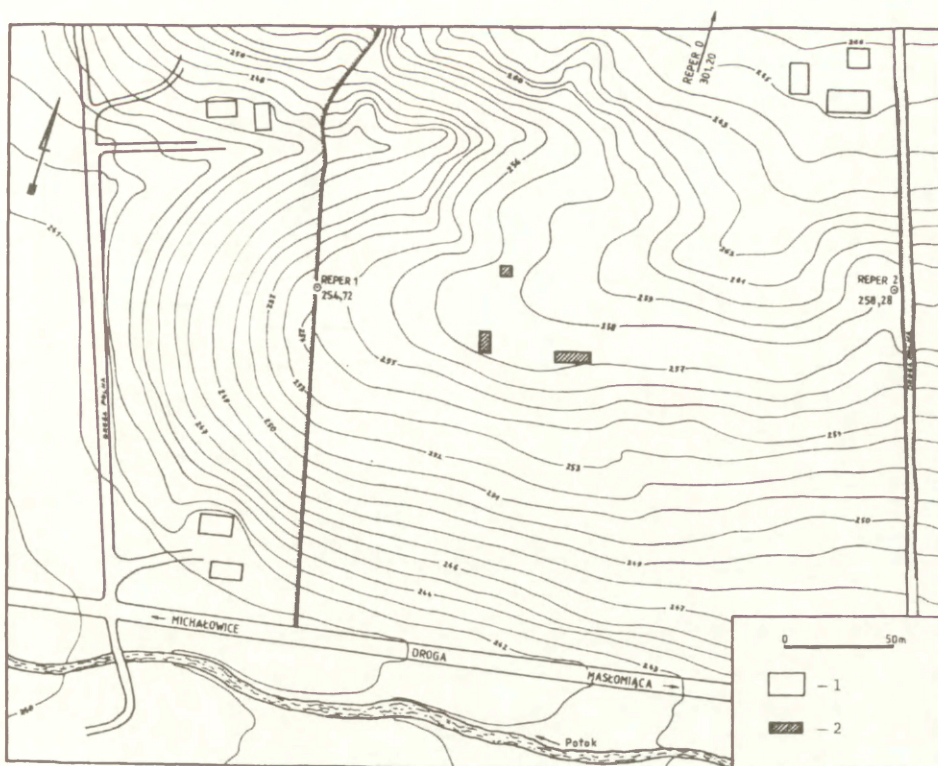

Ryc. 1. Michałowice, stan. 27. Lokalizacja stanowiska na tle podziału fizycznogeograficznego okolic Krakowa (regionalizacja wg J. Kondrackiego 1988, 1994).

1 – stanowisko, 2 – granice makroregionów, 3 – granice mezoregionów; mezoregiony fizycznogeograficzne: WM – Wyżyna Miechowska, PP – Płaskowyż Proszowicki, WO – Wyżyna Olkuska, RK – Rów Krzeszowicki, GT – Garb Tenczyński.

Fig. 1. Michałowice, site 27. Location of Michałowice in the Cracow region.

1 – Site, 2 – Boundaries of the macroregion, 3 – Boundaries of the mesoregion; In the Polish text, abbreviations are used for the following physiographic units: WM – Miechów Upland, PP – Proszowice Plateau, WO – Olkusz Upland, RK – Krzeszowice Rift Valley, GT – Tenczyń Structural High.

Ryc. 2. Michałowice, stan. 27. Plan sytuacyjno-wysokościowy stanowiska.

1 – zabudowania, 2 – wykopy sondażowe.

Fig. 2. Contour map of the site.

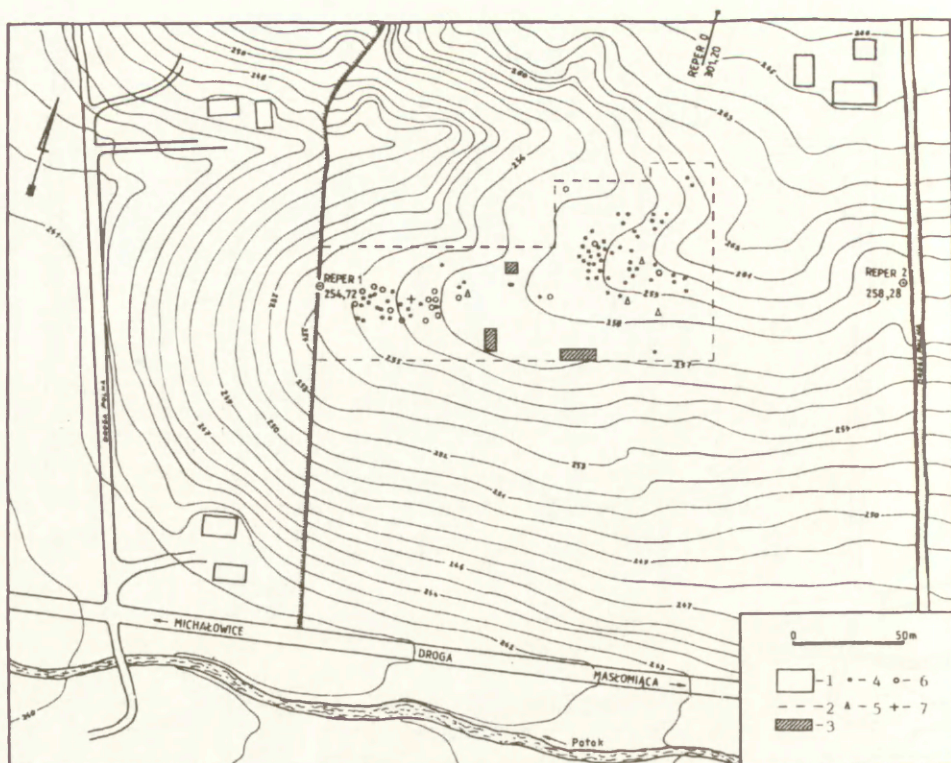
1 – Built up area, 2 – Test excavation units.

charakteru nawarstwień oraz rodzaju obiektów nieruchomości, na południowym stoku oraz wierzcholinie wzniesienia założono trzy wykopy sondażowe (ryc. 2) o łącznej powierzchni 1,5 ara (150 m²). Po kilku tygodniach wykopaliska w Michałowicach zakończono, natomiast głównym obiektem prac stała się Olszanica.

W 1995 r. dokonano weryfikacji zasięgu stanowiska. Przeprowadzono wówczas szczegółową inwentaryzację powierzchniową i określono układ planigraficzny zabytków. Wykonanie takich badań było możliwe na powierzchni tylko części stanowiska, tzn. kulminacji cypla. Zaznaczają się tam dwa skupiska materiału (ryc. 3) – jedno w zachodniej części wierzcholiny i drugie, oddalone od niego o 60–100 m na północny-wschód.

Materiały zabytkowe ze stan. 27 w Michałowicach, pozyskane zarówno w trakcie poszukiwań powierzchniowych, jak i prac wykopaliskowych, znajdują się w Pracowni Archeologicznej IAE PAN w Igołomi.

Autorzy opracowania dziękują Smithsonian Institution (grant SFG-1-1064), za zapewnienie środków na przeprowadzenie prac badawczych oraz prof. dr hab. Witoldowi

Ryc. 3. Michałowice, stan. 27. Planigrafia materiałów zabytkowych pozyskanych w trakcie prospekcji terenowej.

1 – zabudowania, 2 – granice zbadanego terenu, 3 – wykopy, 4 – artefakty krzemienne, 5 – grudki polepy, 6 – fragmenty ceramiki, 7 – fragment czaszki.

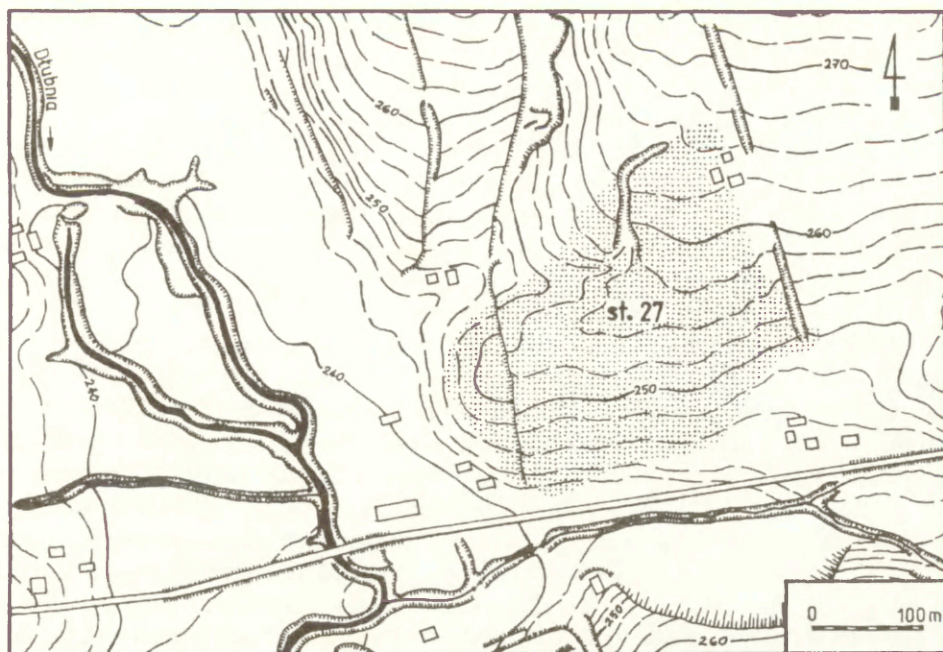
Fig. 3. Distribution of artifacts obtained during a surface survey.

– Built up area, 2 – Boundary of the investigated area, 3 – Excavation units, 4 – Daub pieces, 5 – Pottery sherds, 7 – Skull fragment.

Henslowi za pomoc i opiekę przy realizacji projektu badawczego. Dziękujemy również zespołowi naukowemu ówczesnego Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN, w szczególności prof. dr hab. Janowi Machnikowi i prof. dr hab. Januszowi Krukowi za pomoc w przeprowadzeniu badań.

I. STANOWISKO NA TLE ŚRODOWISKA NATURALNEGO

Stanowisko w Michałowicach położone jest na południowo-zachodnim krańcu Wyżyny Miechowskiej – jednego z największych mezoregionów Niecki Nidziańskiej (ryc. 1). Ta ostatnia, w myśl podziału fizycznogeograficznego (Konradcki 1988), wchodzi w skład Wyżyny Małopolskiej, sąsiadującej od zachodu z Wyżyną Śląsko-Krakowską.

— I

Ryc. 4. Michałowice, stan. 27. Topografia stanowiska.
I – ogólny zasięg występowania materiału powierzchniowego.

Fig. 4. Topography of the site.
I – Distribution of surface material.

Wyżyna Miechowska z uwagi na stosunki hipsometryczne jest regionem przejściowym pomiędzy niższą niecką kredową, a położoną na zachód, znacznie już wyższą monokliną jurajską. Granicę między Wyżyną Miechowską a Wyżyną Olkuską (mezo-regionem Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej) wyznacza linia dzieląca występowanie wapieni górnourajskich od margli kredowych (Kondracki 1988, 1994). Od północy opisywany mezo-region graniczy z niewielkim, południowo-zachodnim fragmentem Płaskowyżu Jędrzejowskiego oraz z Garbem Wodzisławskim, oddzielonym wyraźnym stopniem terenowym. Od południa natomiast i południowo-wschodu sąsiaduje z niższym o kilkadziesiąt metrów Płaskowyżem Proszowickim.

W południowo-zachodniej części Wyżyny Miechowskiej (na obszarze związanym z omawianym stanowiskiem) wyżynna rzeźba terenu ma znaczne kontrasty. Decydują o tym zbocza asymetrycznych dolin oraz sieć parowów i wąwozów. Sieć rzeczna o niewielkiej gęstości tworzą Dłubnia oraz spływające do niej małe ciek wodne.

Podłoże glebowe stanowią na omawianym obszarze lessowe brunatnoziemy i czarnoziemy. Dna dolin pokryte są utworami napływowymi, złożonymi z drobnoziarnistych piasków, mułów oraz proluwii lessowych. Powszechnym zjawiskiem jest denudacja

pokrywy lessowej. Są to tereny o szczególnej podatności erozyjnej. Decydującą w tym rolę odgrywa nietrwałość lessu, kontrasty rzeźby oraz zniszczenie naturalnej szaty roślinnej. Jest to obszar niemal zupełnie pozbawiony lasów. Występują tu jedynie niewielkie zagajniki, których podstawowymi składnikami są dąb i sosna.

Stanowisko 27 w Michałowicach położone jest u ujścia niewielkiego, lewobrzeżnego dopływu Dłubni (Potok Masłomiącki), płynącego dnem dość szerokiej, płaskodennej doliny (ryc. 4, 5). Prawy brzeg jej dolnej partii tworzy małe wzniesienie, cyplowato wcinające się w terasę zalewową Dłubni. Pierwotny układ elementów morfologicznych doliny tej rzeki nie został zachowany. Nie ma tam terasy nadzalewowej, stoki zaś wzniesień przechodzą płynnie w powierzchnię aluwialną.

Część wierzchowinowa cypla terenowego, na którym znajduje się stanowisko, jest szeroka i silnie wyrównana. Ku północnemu-wschodowi przechodzi ona w długi, początkowo łagodny stok, łącząc się ze zboczem najwyższego wzgórza w okolicy ("Łysa Góra" – 289,5 m n.p.m.). Ku zachodowi, w stronę Dłubni i na południe – do doliny potoku, opisywane wzniesienie opada krótkimi, stromymi zboczami. Od północy jest ono ograniczone parowem, który wyżej rozdziela się tworząc dwa rozgałęzione wąwozy. Stanowisko pokryte jest gruntem brunatnym wytworzonym z lessu i w całości orane (J. Kruk 1969 b). Pokrywa glebowa ulega ciągłej degradacji. Pomiędzy płatami gruntu znajdują się rozległe wychodnie skały macierzystej. Prawdopodobnie od chwili wylesienia rozpoczęły się tu procesy związane z naturalną niwelacją pofałdowań terenu. W zagłębieniach tworzyły się deluwia, natomiast w punktach pierwotnie wyniesionych pojawił się "czysty less". W miejscach, gdzie akumulacja przeważała nad erozją występują płaty gleby o głębokim profilu (deluwia).

II. MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

1. Obiekty nieruchome

Neolityczny zespół zabytków nieruchomych składa się z 3 jam osadowych kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz 3 jam osadowych i 1 obiektu grobowego związanych z cyklem lendzielsko-pogarskim (tab. I, ryc. 7–11). Większość z nich (oprócz grobu I i ob. XVII) została rozpoznana tylko częściowo – w granicach założonych wykopów (ryc. 6). Opis cech obiektów ziemnych prezentuje tabela I.

2. Zabytki ruchome

Zbiór materiału ruchomego jest niewielki: 655 frg. naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), kultury bukowogórskiej (KB), kultury malickiej (KML) i kultury lendzielskiej (KL), 282 artefaktów krzemienych, nieliczny zbiór fragmentów kości zwierzęcych, 1 szkielet ludzki oraz polepa².

² Analiza antropologiczna szkieletu wykonana została przez prof. dr hab. K. Kaczanowskiego (Katedra Antropologii III) w 1967 r., natomiast badania paleobotaniczne polepy i osteologiczne kości zwierzęcych przeprowadziły w 1996 r. dr M. Lityńska-Zajac (IAE PAN, Kraków) oraz mgr D. Makowicz-Polisztot (IAE PAN, Kraków).

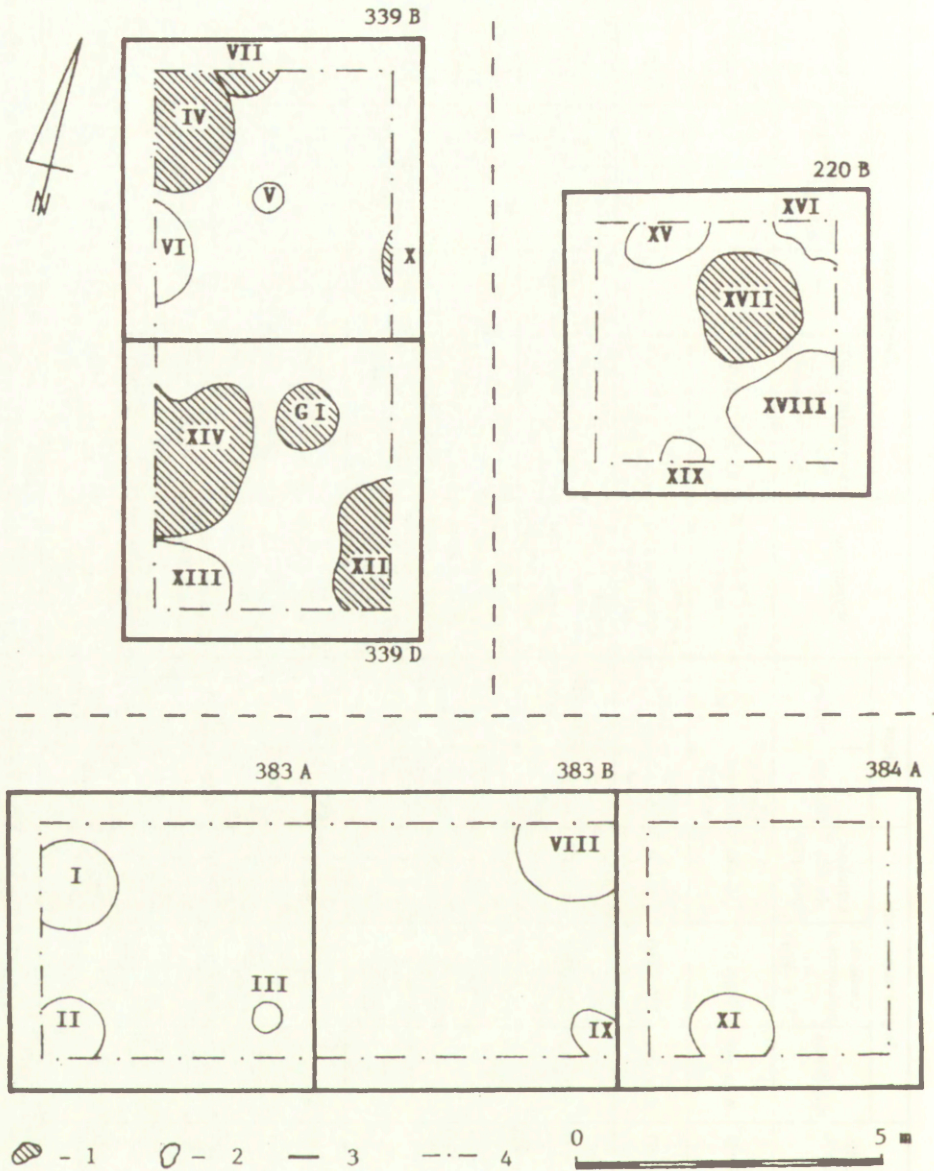

Ryc. 5. Michalowice, stan. 27. Widok na stanowisko od strony N.
Fig. 5. General view of the site from the Northern side.

Tabela I. Zestawienie neolitycznych obiektów wziemnych na stan. 27 w Michałowicach.
Table I. Summary data on pits including artifact frequencies.

Obiekt	Przynależność kulturowa	Lokalizacja	Stopień rozpoznania			Rzut		Wypełniko	Zabytki ruchome				Uwagi	
			eksploatacja	szerokość maksymalna (w cm) /N-S - W-E/	szerokość (w cm) /strop-spąg/	poziomy	pionowy		inwentarz ceramiczny	inwentarz krzemienisty	kości	narzędzia kościane		polepa
X	KCWR	339B	W cz. ob.	70 (N-S)	80-100	niemożl. do rekonstrukcji	nieckowaty	jednolite, ciemnobrunatne	1 KCWR	1 KCWR	-	-	-	brak pełnej dokumentacji rysunkowej
XIV	KCWR	339D	E cz. ob.	230 x 160	90-120	nieregularny owal	nieckowaty	jednolite, ciemnobrunatne z grudekami piły	11 KCWR	9 KCWR	-	-	2 frg.	(ryc. 7)
XVII	KCWR	220 B	cały ob.	220 x 210	40-85	kolisty	nieckowaty	jednolite, ciemnobrunatne, w cz. W skupisko polepy i węgli drzewnych	1 KCWR	1 KCWR	1 czaszka zwierzęca	-	ok. 0,5 kg	(ryc. 8)
IV	KML	339B	SE cz. ob.	190 x 160	70-200	regularny owal	trapezowaty	cz. góra: jednolite, ciemno-brunatny; cz. przydenna: warstwowa - gleba ciemnobr. na przemian z lessem; skupisko grudek polepy	3 KCWR 95 KML 1 KB	66 KML	58 frg.	-	ok. 2,0 kg	wkopany w ob. IV (ryc. 9)
VII	KML	339B	S cz. ob.	60 (W-E)	80-120	niemożl. do rekonstrukcji	nieckowaty	przemieszane: gleba brunatna na przemian z lessem	10 KML	10 KML	2 frg.	-	ok. 1,0 kg	przecięty przez ob. IV (ryc. 9)
XII	KL	339D	NW cz. ob.	200 x 100	90-150	nieregularny owal	nieckowaty	jednolite, brunatne z drobnymi grudekami polepy i węgli drzewnych	1 KCWR 22 KL 1 KML	13 KL	1 róg 4 frg.	-	ok. 1,0 kg	(ryc. 10)
Grób I	KL	339D	cały ob.	110 x 85	90-115	regularny owal	nieckowaty (płytkie zagłębienie o płaskim dnie)	jednolite, jasnobrunatne	1 KCWR 1 KL	13 KL	1 szkielet ludzki	1	-	opis* (ryc. 11)

* Opis obiektu grobowego (I): szkielet ułożony na prawym boku w pozycji silnie skurzonej, z prawą dłoń pod głową, lewą w okolicy miednicy. Głowę skierowaną na południe, twarz na południowy-zachód. Wyposażenie stanowito: 10 wiórow, 2 okruchy, 1 tzw. narzędzie kółkowane. Artefakty krzemienne ułożono w zwartym skupieniu w okolicy twarzy zmarłego. W lewej dłoni - narzędzie kościane. Na dnie jamy grobowej, pod miednicą szkieletu, znaleziono 3 frg. ceramiki (1 frg. zaginął).

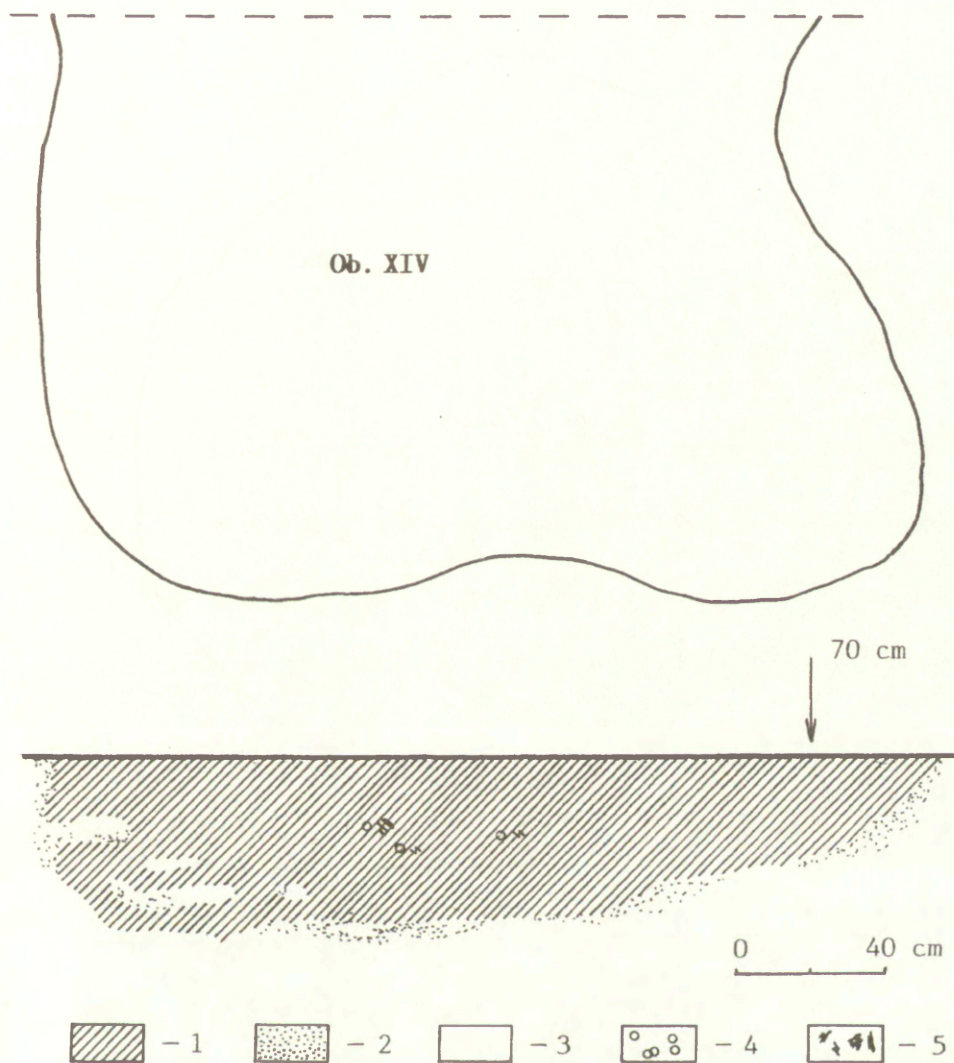

Ryc. 6. Michałowice, stan. 27. Planigrafia obiektów wziemnych.

1 – obiekty neolityczne, 2 – obiekty z epoki brązu i nieokreślone, 3 – granice wykopów, 4 – granice świadców.

Fig. 6. Distribution of pits.

1 – Neolithic pits, 2 – Bronze Age and unidentifiable pits, 3 – Boundaries of excavation units, 4 – Balks.

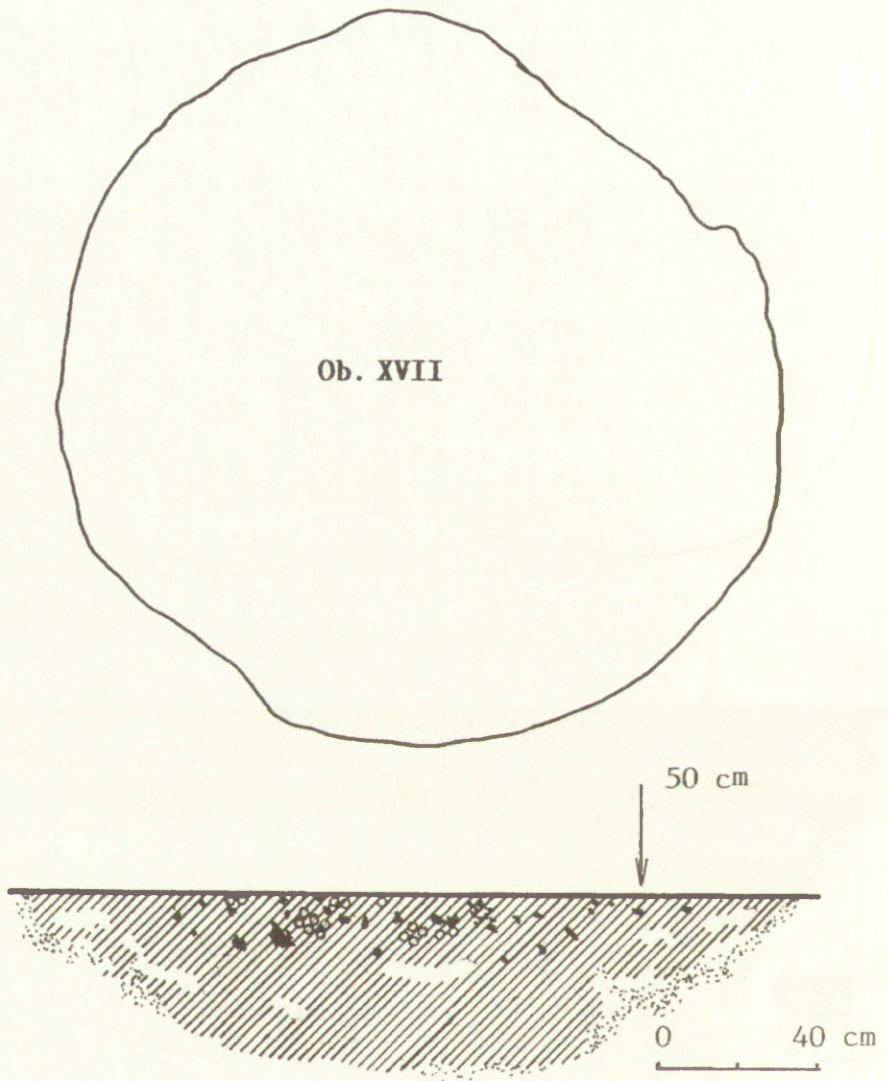

Ryc. 7. Michałowice, stan. 27. Rzut poziomy i profil ob. XIV. (Legenda dotyczy wszystkich rycin obiektów ziemnych).

1 - ziemia brunatna, 2 - ziemia brunatna na przemian z lessem, 3 - less, 4 - grudki polepy, 5 - węgiel drzewny.

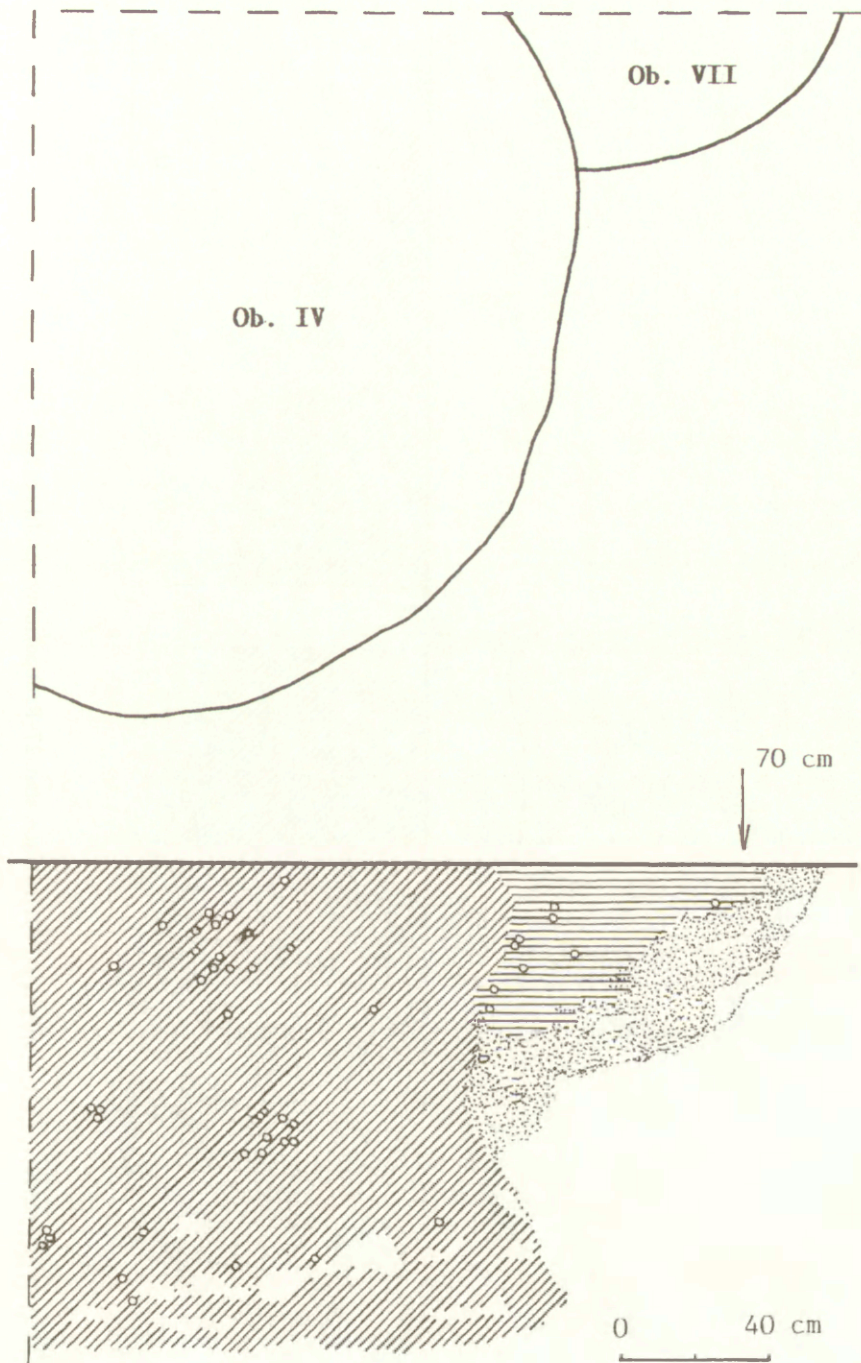
Fig. 7. Surface outline and profile of pit XIV. Legend applies to all pits.

1 - Brown earth, 2 - Brown earth with loess mixture, 3 - Loess, 4 - Daub pieces, 5 - Charcoal.

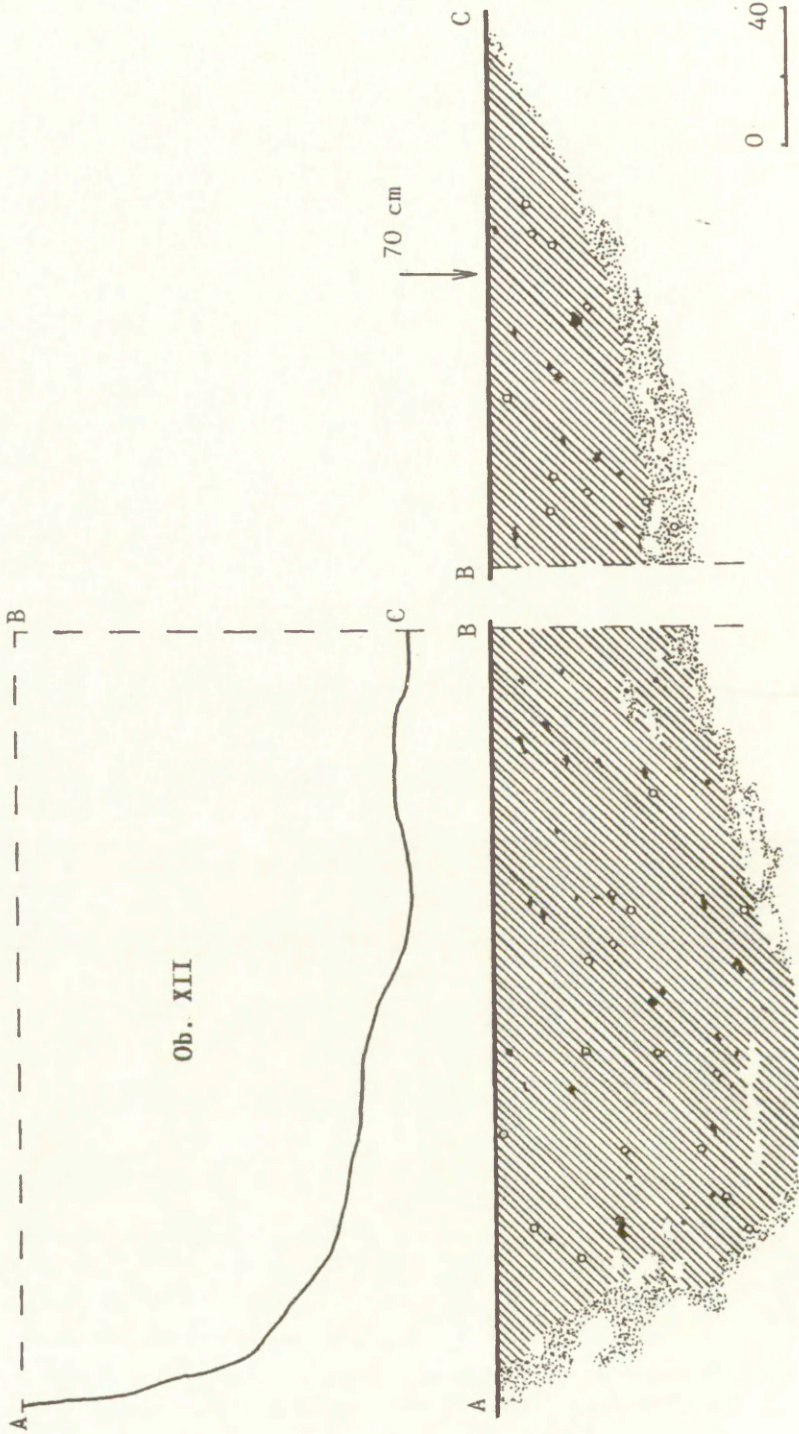

Ryc. 8. Michałowice, stan. 27. Rzut poziomy i profil ob. XVII.

Fig. 8. Surface outline and profile of pit XVII.

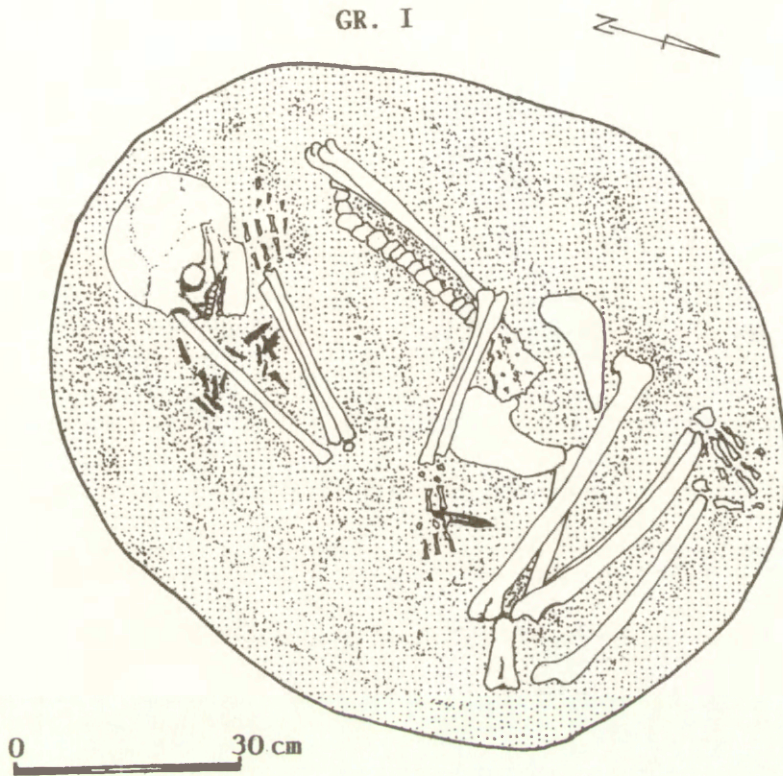

Ryc. 9. Michałowice, stan. 27. Rzut poziomy i profil ob. IV i VII.
Fig. 9. Surface outlines and profiles of pits IV and VII.

Ryc. 10. Michałowice, stan. 27. Rzut poziomy i profil ob. XII.

Fig. 10. Surface outline and profile of pit XII.

Ryc. 11. Michałowice, stan. 27. Plan grobu I.
1 – wyroby krzemienne, 2 – narzędzie kościane

Fig. 11. Plan of burial I.
1 – Flint artifacts, 2 – Bone artifacts.

Z obiektów wziemnych pochodzą 183 frg. ceramiki i 150 wyrobów krzemiennych. W obrębie metrów, w ramach których lokalizowano zabytki odkryte poza obiektami, znaleziono 472 frg. ceramiki i 132 artefakty. Charakterystykę materiałów ceramicznych i wytworów krzemiennych ujęto w postaci zestawień tabelarycznych. Tabele II i III dotyczą zabytków ceramicznych pochodzących z obiektów (tab. II) oraz metrów w obrębie arów (tab. III), natomiast tabele IV i V zabytków krzemiennych.

Tabela III. Zestawienie materiałów ceramicznych z metrów w obrębie arów.
Table III. Frequencies of ceramics in 25 m² quadrats.

Lp.	Lokalizacja (ar, ćwiartka)	CERAMIKA																								SUMA					
		GŁADKA												SZORSTKA																	
		ZDOBIONA						NIE ZDOBIONA						ZDOBIONA						NIE ZDOBIONA											
		brzeżni	ucha	brzuśce	dna	inne	brzeżni	ucha	brzuśce	dna	inne	brzeżni	ucha	brzuśce	dna	inne	brzeżni	ucha	brzuśce	dna	inne	brzeżni	ucha	brzuśce	dna		inne	grubość			
1	220B	KCWR					1																					1			
		KL plesz.																												8	
		KML																												10	
2	339B	KCWR	1				3																						5		
		KML	1				3																							7	
		KL plesz.					3	1	8	1	31	1	4	0,4-1,0	1	6	48	1	2	0,3-1,3	1	3								107	
3	339D	KCWR	2				2																						6		
		KML	1				1																						1		
		KL plesz.					1	7	37	4	0,3-1,1	2	4	4	17	1	140	12	0,4-1,2	6	6									243	
4	383A	KCWR					2																						6		
		KL plesz.																													27
		KCWR																												1	
5	383B	KL plesz.					4																							33	
		KCWR																												32	
		KCWR																												2	
6	384A	KML	1				1																							1	
		KL plesz.																													35
		KCWR																													32
7	Świadek 383A/383B	KL plesz.					1																							3	
		KCWR																													2
		KCWR																													2
8	Świadek 383B/384A	KL plesz.																												2	
		KCWR																													472
		KCWR																													13
SUMA			14	11	2	20	1	85	1	9	3	6	5	29	4	264	1	17											315		
			130												329												13		472		

Tabela IV. Zestawienie materiałów krzemiennych w obiektach nieruchomościach.
Table IV. Frequencies of flint artifacts in pits.

Lp.	Ob.	Lokalizacja (ar, ćwiartka)	Przynależność kulturowa	rdzenie okruchy	Pozostałości produkcyjne i półsurowiec						Narzędzia								Surowiec			SUMA								
					Odlupki			Wióry			drapacze	tyłce	półhłczaki	narzędzia kombine	wióry	retuszowane	narzędzia kolkowate	K. Jurski	K. Kredowy	przepalony										
1	X	339B	KCWR	1	korowe	korowe	niekorowe	korowe	częściowo	korowe	korowe	niekorowe							1			1								
2	XIV	339D	KCWR	3			2					4								8		1	9							
3	XVII	220B	KCWR					1												1			1							
4	IV	339B	KML	4	2	7	9	1	3	12	2	3	2							61	2	5	68							
5	VII	339B	KML	2	2	1	1	1	2	2	2									10			10							
6	XII	339D	KL (pl.)	1	3	2	2	1	1	2	1									13			13							
7	GI	339D	KL (pl.)	2				1	2	6	1									13			13							
8	VI	339B	KL (pl.)	1			1			1										4			4							
9	VIII	383B	KL (pl.)	2	1		1													4			4							
10	IX	383B	neol.							1										1			1							
11	I	383A	neol.						5	14	1									20			20							
12	III	383A	neol.	1						1										2			2							
13	XI	384A	neol.																	1	1		2							
14	XVIII	220B	neol.		1		1													2			2							
				5	32	6	9	17	5	11	39	9	4	3	1	8	1	142	2	6	150									
SUMA				69									124									55			26			150		

Tabela V. Zestawienie materiałów krzemiennych z metrów w obrębie arów.
Table V. Frequencies of flint artifacts in 25 m² quadrats.

Lp	Lokalizacja (ar, ćwiartka)	Przynależność kulturowa	Pozostałości produkcyjne i półsurowiec				Narzędzia										Surowiec					SUMA					
			rdzenie	Wióry			drapacze	ryłce	półryłczaki	ryłczaki	narzędzia kombinowane	odłupki	retuszowane	wióry	retuszowane	piki	ciosaki	K. Jurajski	K. Kredowy	K. Narzulowy	K. Czekoladowy		przepadany				
				korowe	częściowo korowe	niekorowe																					
1	220B	neol.	3	1	1	1										6											6
2	339B	neol.	4	2	4	6	1	4	3	1	1	1	1			25		1	1	1							28
3	339D	neol.	10	2	7	27	5	4	1	1	2	3	2	1		61				2							65
4	383A	neol.			3	2		1	2			1				10											10
5	383B	neol.	7													7											7
6	384A	neol.	7	1	1	3	1									13											13
7	Świadek 383A / 383B	neol.	1			1							1			3											3
	SUMA		32	5	16	40	7	9	6	2	3	5	4	1	1	125	2	1	1	1	3						132
				61																							
				93																							

III. ANALIZA CHRONOLOGICZNO-TYPOLOGICZNA I FUNKCJONALNA MATERIAŁÓW

1. Kultura ceramiki wstęgowej rytej

Obiekty nieruchome (nr X, XIV, XVII)

Obiekty KCWR rozmieszczone są w różnych częściach zbadanego obszaru (ary 339 B, 339 D, 220 B; ryc. 6). W całości eksplorowano tylko obiekt XVII, w którym znaleziono 1 frg. ceramiki i 1 artefakt krzemieny. Obiekt X, poznany tylko fragmentarycznie, zawierał również 1 frg. ceramiki i 1 artefakt krzemieny. Nieco więcej za- bytków wydobyto z obiektu XIV – 11 frg. ceramiki: i 9 artefaktów krzemiennych.

Wszystkie trzy jamy miały w profilu zarys nieckowatych, płytkich zagłębień. Obiekt XIV ze względu na małą ilość materiału, jednolite wypełnisko oraz nieco wydłużony, nieregularny kształt jest prawdopodobnie pozostałością dołu powstałego w wyniku wybierania gliny do konstrukcji mieszkalnych. Funkcja kolistego w rzucie poziomym ob. XVII jest niejasna. Być może służył również do pozyskiwania materiału budowlanego.

Ceramika

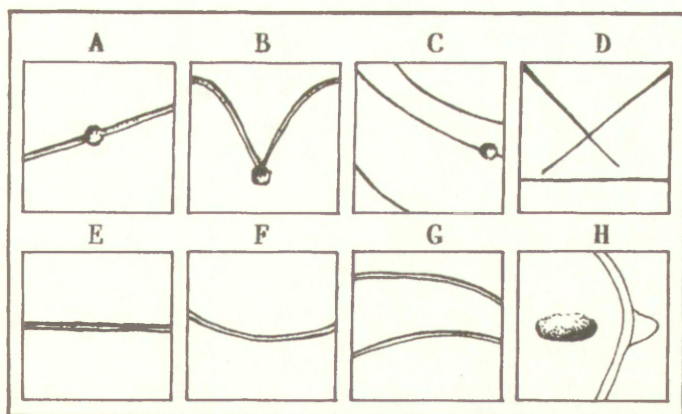
Znaleziono jedynie 34 frg. naczyń KCWR (19 w obiektach i 15 poza nimi). W zbiorze tym zauważyć można, podobnie jak w przypadku innych stanowisk (np. Trzebieszawice, Olszanica, Zofipole), dwie grupy ceramiki (tab. VI).

Pierwsza z nich to naczynia opracowane bardzo starannie, o gładkich, matowych (wewnętrznych i zewnętrznych) powierzchniach ścianek, grubości 0,3–0,6 cm. Były one wykonywane z dobrze wymieszanej gliny z dodatkiem bardzo małej ilości drobnej domieszki organicznej (sieczenka roślinna), czasami również drobno tłuczonych skorup.

Tabela VI. Cechy technologiczne ceramiki kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku w Michałowicach.

Table VI. Technological attributes of Linear Pottery culture ceramics at Michałowice.

CECHY TECHNOLOGICZNE		ILOŚĆ FRAGMENTÓW	
		cienkościennych	grubościennych
POWIERZCHNIA	1. Gładka matowa	31	-
	2. Chropowata	-	3
DOMIESZKA	1. Organiczna	16	2
	2. Tłuczeń ceramiczny	5	-
	3. Tłuczeń ceramiczny + domieszka organiczna	2	1
	1. Drobnoziarnista	31	-
	2. Średnio- i gruboziarnista	-	3

Ryc. 12. Michałowice, stan. 27. Motywy zdobnicze ceramiki kultury ceramiki wstęgowej rytej.

Fig. 12. Ornamentation styles of Linear Pottery ceramics.

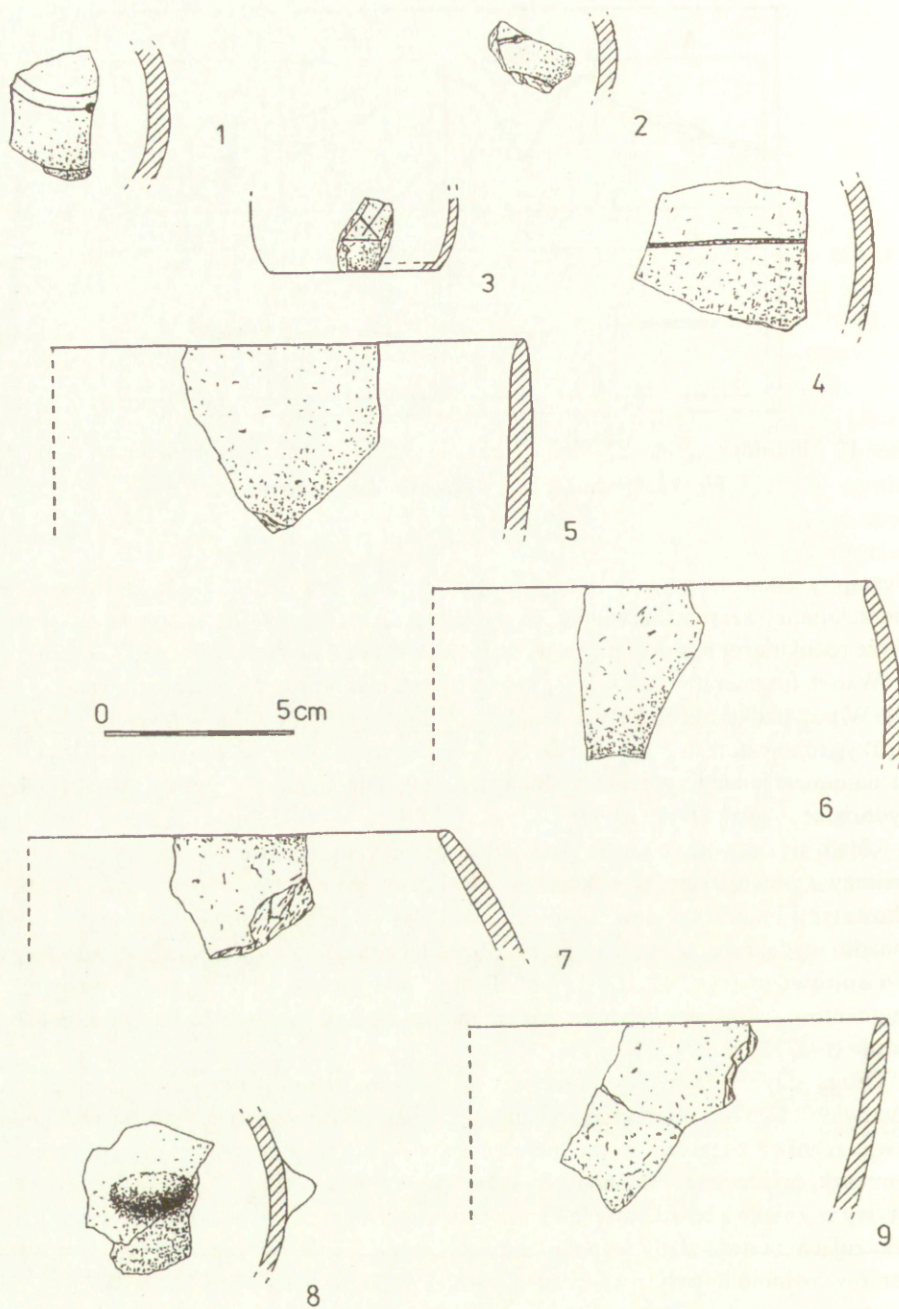
Wystąpiły także fragmenty naczyń z tłustej gliny, bez domieszki schudzającej. Powierzchnia ma szare zabarwienie, co może wskazywać, że wypał odbywał się w atmosferze redukującej bez dostępu powietrza (Kulczycka-Leciejewiczowa 1973).

Wśród fragmentów naczyń tej kategorii znaleziono osiem ornamentowanych (ryc. 12). W przypadku trzech były to kombinacje linii rytych i punktów (ryc. 12: A, B, C), w przypadku czterech – pojedyncze, podwójne lub potrójne linie ryte (ryc. 12: D, E, F, G), natomiast jeden fragment ozdobiony był ornamentem plastycznym w postaci małego, wydłużonego guzka (ryc. 12: H).

Udało się odtworzyć formę tylko jednego naczynia (ryc. 14: 1) – czarki półkulistej o średnicy wylewu 16 cm, wysokości ok. 10–11 cm i grubości ścianek 0,6 cm, ozdobionej łukowatymi liniami ryżymi z nutowym punktem w miejscu ich połączenia (ryc. 12: F). Ponadto wydaje się, iż jeden fragment pochodzi ze zdobionego liniami rytymi naczynia miniaturowego (ryc. 12: D; 13: 3). Biorąc pod uwagę kształt profili pozostałych fragmentów, zwłaszcza brzegów, sądzić można, że należały one do naczyń o podobnej formie (ryc. 13: 5–7, 9; 14: 5, 8).

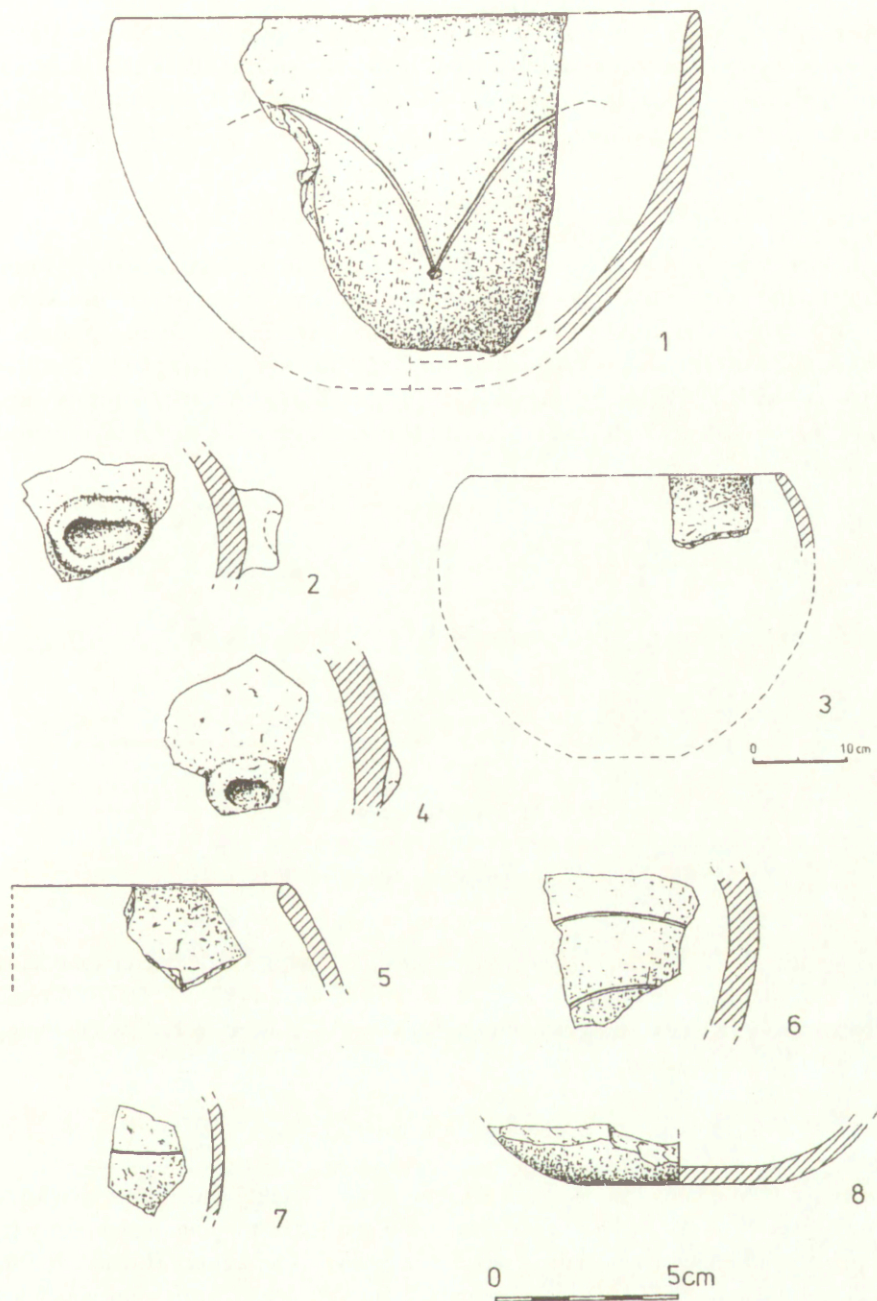
Drugą grupę naczyń, określaną często mianem ceramiki grubej roboty, reprezentują zaledwie 3 frg. Ich charakterystycznymi cechami są przede wszystkim: chropowata powierzchnia z negatywami fragmentów roślin, spora ilość średnio- lub gruboziarnistej domieszki organicznej i tłuczonych skorup (w przypadku 1 frg. ceramiki – sieczka i negatywy ziarniaka z resztkami plew), oraz barwa powierzchni – pomarańczowo-brunatna, wskazująca na dość słaby wypał w atmosferze utleniającej. Dwa ze znalezionych fragmentów ozdobione były owalnymi guzami z dołkiem palcowym (ryc. 14: 2, 4). Zrekonstruowano jedno naczynie – czarę w kształcie odcinka kuli o średnicy wylewu 35 cm, wysokości ok. 35 cm i grubości ścianek 1,3 cm (ryc. 14: 3).

Opisywane wyżej motywy zdobnicze A, B, C – przedstawione na ryc. 12, charakterystyczne są dla fazy nutowej KCWR. Jeżeli chodzi o pozostałe ornamenty oraz

Ryc. 13. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury ceramiki wstęgowej rytej.
1 – grób I; 2-4 – ob. IV; 5-9 – ob. XIV

Fig. 13. Linear Pottery ceramics.
1 – burial I; 2-4 pit IV; 5-9 pit XIV.

Ryc. 14. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury ceramiki wstęgowej rytej.
 1 – ob. XI; 2 – ob. XVII; 3, 4 – ar 339 B; 5–7 – ar 339 D; 8 – ar 220 B.

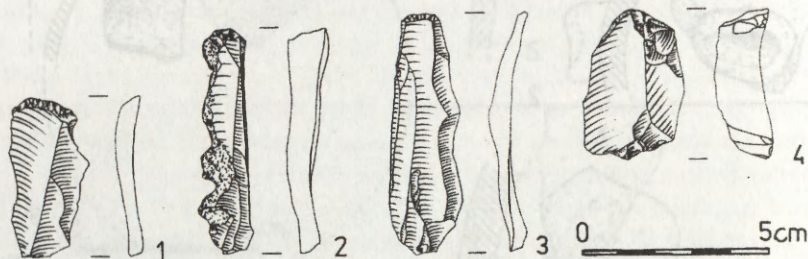
Fig. 14. Linear Pottery ceramics.

1 – pit XI; 2 – pit XVII; 3, 4 – ar 339 B; 5–7 – ar 339 D; 8 – ar 220 B.

fragmenty nie zdobione, można stwierdzić jedynie, że należą one z całą pewnością do KCWR, nie określając dokładniej ich pozycji chronologicznej. Brak jednak ceramiki typowej dla innych faz tej kultury może dawać podstawy do określenia ich również jako fragmenty naczyń fazy nutowej.

Wyroby krzemienne³

Na stanowisku wystąpiło 11 artefaktów krzemianych, które z całą pewnością zaliczyć można do KCWR (por. tab. IV). Są to materiały z jej "czystych" obiektów (nr X, XIV, XV.7). Wszystkie zostały wykonane z surowca jurajskiego. Są to: 1) pozostałości produkcyjne i półsurowiec – 2 odłupki, 2 zatępce, 1 okrucz; 2) narzędzia – 2 drapacze wiórowe smukłe z zakolonym drapiskiem (ryc. 15: 2, 3), 1 drapacz wiórowy krępy z ukośnym drapiskiem (ryc. 15: 1), 1 drapacz odłupkowy zdwojony z ukośnymi drapiskami (ryc. 15: 4).

Ryc. 15. Michałowice, stan. 27.

Zabytki krzemienne kultury ceramiki wstęgowej rytej z ob. XIV (1–4).

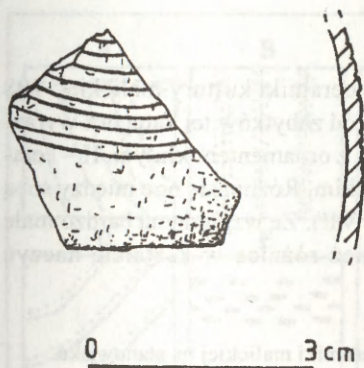
Fig. 15. Linear Pottery flint artifacts, pit XIV (1–4).

Drapacze są jednymi z najbardziej charakterystycznych i najczęściej spotykanych typów narzędzi występujących w KCWR. Stanowią one zwykle ok. 60–70% ogólnej liczby narzędzi (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, s. 82; nieco inaczej w Olszanicy – 22,5 %, Milisauskas 1986).

2. Kultura bukowogórska

Badania w Michałowicach nie przyniosły odkrycia obiektów nieruchomych kultury bukowogórskiej. Z przebadanego obszaru znany jest jeden fragment ceramiczny (ryc. 16), prawdopodobnie odpowiadający fazie B (klasycznej) tej kultury (Lichardus 1963). Znajdował się on w obiekcie IV, należącym do kultury malickiej, gdzie najpewniej dostał

³ Podczas klasyfikacji narzędzi krzemianych posłużono się listą typologiczną skonstruowaną przez M. Kaczanowską (1985, s. 12–15) dla narzędzi retuszowanych obecnych w inwentarzach neolitycznych kultur strefy bałkańsko-dunajskiej.

Ryc. 16. Michałowice, stan. 27.
Fragment naczynia kultury
bukowogórskiej z ob. IV.

Fig. 16. Bükk culture sherd, pit IV.

się przypadkowo. Jest to fragment naczynia o gładkiej, matowej powierzchni beżowego koloru, wykonany z gliny z dodatkiem niewielkiej ilości bardzo drobnego piasku; dosyć dobrze wypalony, z ornamentem w postaci gęsto rozmieszczonych linii rytych.

Naczynia kultury bukowogórskiej, należącej do wschodniego kręgu linearnego, są dosyć częstymi importami charakterystycznymi dla fazy żelazowej KCWR (Lichardus 1963). Znane są w Polsce południowej z kilkunastu stanowisk (np. Pietrowice Wielkie, woj. katowickie, Rzeszów stan. 3, Boguchwała, woj. rzeszowskie), zwłaszcza w dorzeczu górnej Wisły (m. in. Targowisko, woj. krakowskie, Kraków-Nowa Huta-Krzyszłowice; A. Kulczycka-Leciejewiczowa, J. K. Kozłowski 1960; Olsznica, S. Milisauskas 1986).

Na omawianym stanowisku nie natrafiono jednak na ceramikę z ornamentem typowym dla fazy żelazowej, choć nie można wykluczyć, iż obiekty z tego okresu znajdują się w nie badanej części osady.

3. Kultura malicka

Obiekty nieruchome (nr IV, VII)

Jamy kultury malickiej odkryto w obrębie ćwiartki B ara 339 (ryc. 6). Nie zostały one przebadane w całości. Obiekt IV zawierał 99 frg. ceramicznych i 66 artefaktów krzemienych, natomiast obiekt VII – 10 frg. ceramicznych oraz 10 wyrobów krzemienych. Pomiędzy tymi dwoma obiektami zaobserwowano interesujący układ stratygraficzny (interstratyfikację), widoczny zarówno w rzucie poziomym, jak i pionowym (ryc. 9). Sugeruje on starszeństwo ob. VII, zniszczonego przez ob. IV.

W jamie IV, o profilu trapezowatym, znaleziono ok. 2 kg polepy konstrukcyjnej. Były to duże, płaskie i wyrównane fragmenty, o grubości do ok. 2,0 cm. Analiza paleobotaniczna wykazała obecność szczątków i odcisków roślin na polepie – fragmentów nieokreślonych traw i siewki. Obiekt ten pełnił z pewnością funkcję jamy zasobowej – rodzaju piwniczki, o dnie i ściankach wylepionych gliną. Płytki i nieckowaty profil ob. VII świadczyłby o tym, że było to miejsce wybierania gliny. Znaleziono tu jednak ok. 1 kg polepy konstrukcyjnej ze śladami zbóż, m. in. 1 negatywu nasadowej części kłosa pszenicy płaskurki, co mogłoby wskazywać raczej na funkcję zasobową zachowanego fragmentarycznie obiektu.

Ceramika

Ze zbadanej części stanowiska pochodzi 114 frg. ceramiki kultury malickiej: 108 z obiektów ziemnych, 6 z metrów poza jamami⁴. Wśród zabytków tej kategorii wyraźnie wyodrębniają się 3 grupy ceramiczne: I – ceramika z ornamentem kłutym, II – ceramika malowana, III – ceramika zdobiona w stylu malickim. Różnią się one między sobą przede wszystkim ornamentyką oraz technologią (tab. VII). Ze względu na bardzo małe fragmenty trudno stwierdzić, czy występują również różnice w kształcie naczyń poszczególnych grup.

Tabela VII. Cechy technologiczne ceramiki kultury ceramiki malickiej na stanowisku w Michałowicach.

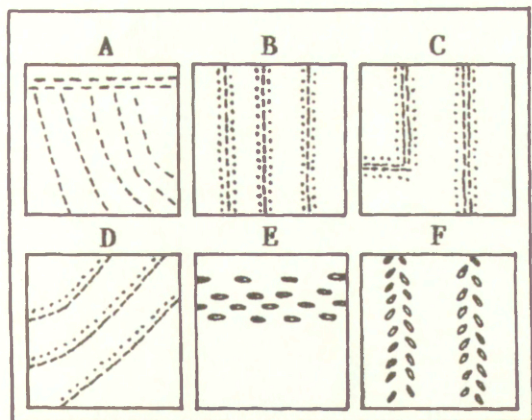
Table VII. Technological attributes of Malice culture ceramics at Michałowice.

CECHY TECHNOLOGICZNE		GRUPY CERAMICZNE (ilość fragmentów)		
		I	II	III
POWIERZCHNIA	1. Gładka błyszcząca	4	-	23
	2. Gładka matowa	6	2	42
	3. Gładko-szorstka	-	-	37
DOMIESZKA	1. Tłuczeń ceramiczny	-	-	10
	2. Tłuczeń kamienny	-	-	3
	3. Piasek	-	2	67
	4. Tłuczeń ceramiczny + piasek	-	-	21
	5. Brak domieszki	10	-	-
	Drobnoziarnista	-	2	102

Grupa I – ceramika zdobiona ornamentem kłutym

Znaleziono 6 frg. z ornamentem kłutym (ryc. 18: 1, 15; 20: 8–11). Są to części naczyń bardzo starannie wykonanych z tłustej, jednolitej i spójnej masy ceramicznej bez domieszki, o gładkiej, miejscami lśniącej powierzchni, w różnych odcieniach brązu i dość dobrym wypale. Grubość ścianek waha się od 0,3 do 0,6 cm. Wyróżnić tu można trzy rodzaje ornamentu kłutego:

⁴ Należy w tym miejscu wyjaśnić sposób segregacji materiału zaliczonego do KML i gr. pleszowskiej KL, posiadającego identyczne cechy wytwórcze oraz zbliżone formy ceramiczne. Opierając się na wcześniejszych ustaleniach w tym zakresie (m. in. E. Rook 1980, s. 14), za podstawę podziału przyjęto typowy dla kultury malickiej ornament, natomiast drobne fragmenty pochodzące z niezdobionych części naczyń, przesunięto do grupy pleszowskiej (dotyczy to materiałów spoza obiektów).

Ryc. 17. Michałowice, stan. 27.
Motywy zdobnicze ceramiki
z ornamentem kłutym (grupa I) kultury
malickiej.

Fig. 17. Malice culture ceramics
(group I) ornamented with stroke
motifs.

1) linie pionowe i poziome utworzone przez pojedyncze nakłucia w formie krótkich, przerywanych kreseczek (ryc. 17: A); typ 70 wg M. Zapotockiej (1978) – tzw. ścieg bruzdowy;

2) rzędy będące kombinacją małych okrągłych punktów i krótkich, przerywanych kreseczek tworzących prawie ciągle linie (ryc. 17: R, C, P); typ 70 + 20 – ścieg bruzdowy + podwójne nakłucia wg M. Zapotockiej (1978);

3) pasma poziome lub pionowe utworzone przez owalne punkty (ryc. 17: E, F); typ 23 wg M. Zapotockiej (1978) – podwójne nakłucia przemienne.

Zbliżone wątki ornamentacyjne znane są m. in. z Malic, woj. tarnobrzeskie, Złotej, woj. tarnobrzeskie, Krakowa-Mogiły (Kamieńska, Kozłowski 1990, s. 25–26, tab. 7: 1–3, 10: 9, 10), Ćmielowa (Michalak-Ścibior 1994).

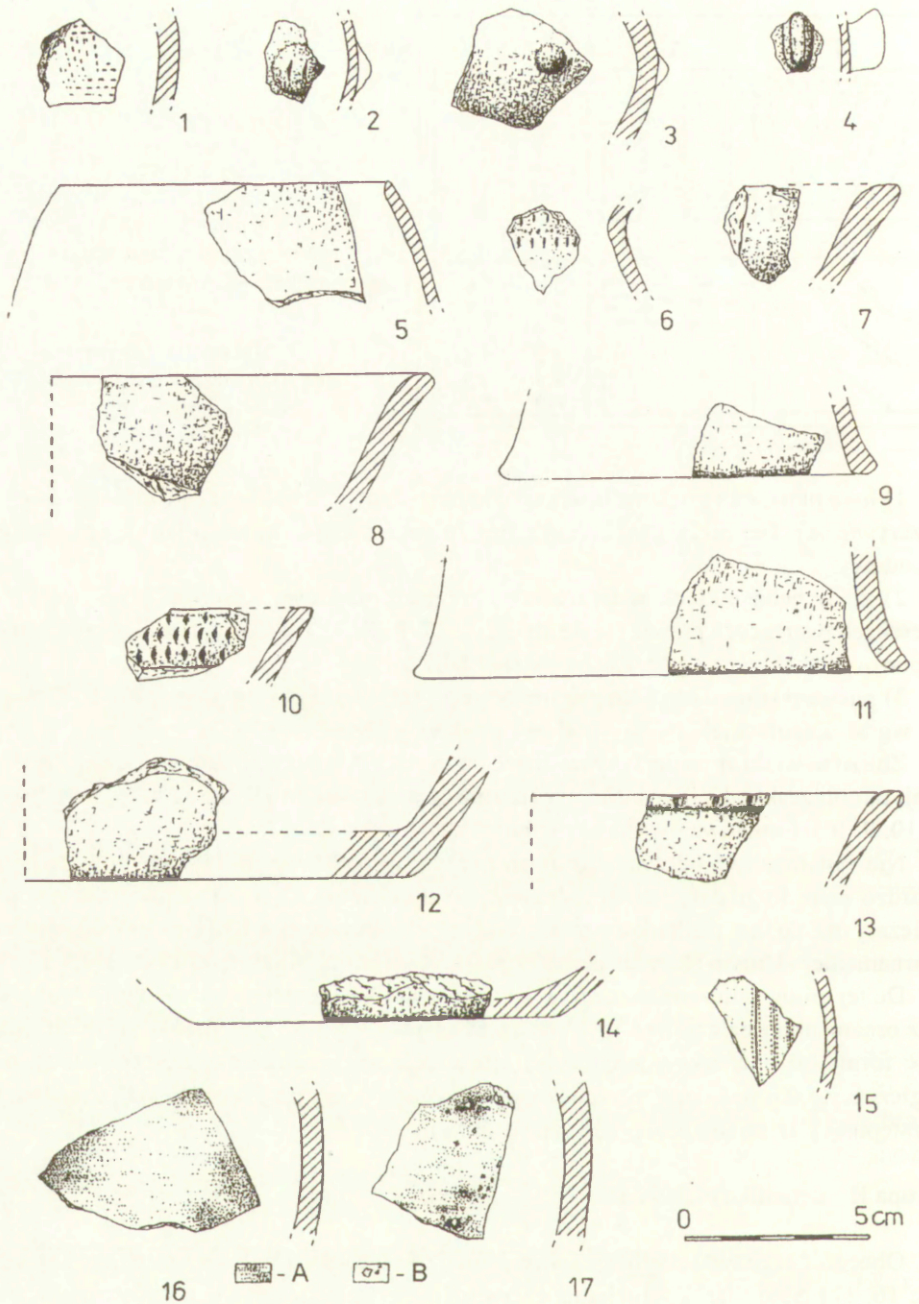
Nie jest możliwe odtworzenie form naczyń na podstawie pozyskanego materiału (bardzo małe fragmenty), choć z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić można, że należały one do tzw. pucharków gruszkowatych, stanowiących w KML ok. 90% ceramiki z ornamentem kłutym (Kamieńska 1973, s. 78; Kamieńska, Kozłowski 1990, s. 25–26).

Do tej grupy zaliczane są przez J. Kamieńską (1973) również pucharki gruszkowate bez ornamentu. Znalaziono 4 frg. tych naczyń (ryc. 18: 5; 19: 5, 9; 20: 5). Nie odbiegają one formą od pucharków zdobionych. Posiadają również identyczne cechy technologiczne. Ze skorupy naczynia zaliczonego do omawianej grupy sporządzono też jedyny występujący na stanowisku przęślik (ryc. 20: 7).

Grupa II – ceramika malowana

Obecność tego typu zdobienia stwierdzono w przypadku 2 fragmentów ceramiki (ryc. 18: 16, 17). Ślady farby – białej na czerwonym tle – zachowały się tylko w miejscach niewielkich zagłębieni powierzchni. Nie można w związku z tym odtworzyć motywu ornamentacyjnego.

Wśród ceramiki malowanej kultury malickiej wyróżnia się dwa rodzaje naczyń: cienkościenne amforki oraz puchary na pustej nóżce (J. Kamieńska 1973, s. 79–83).

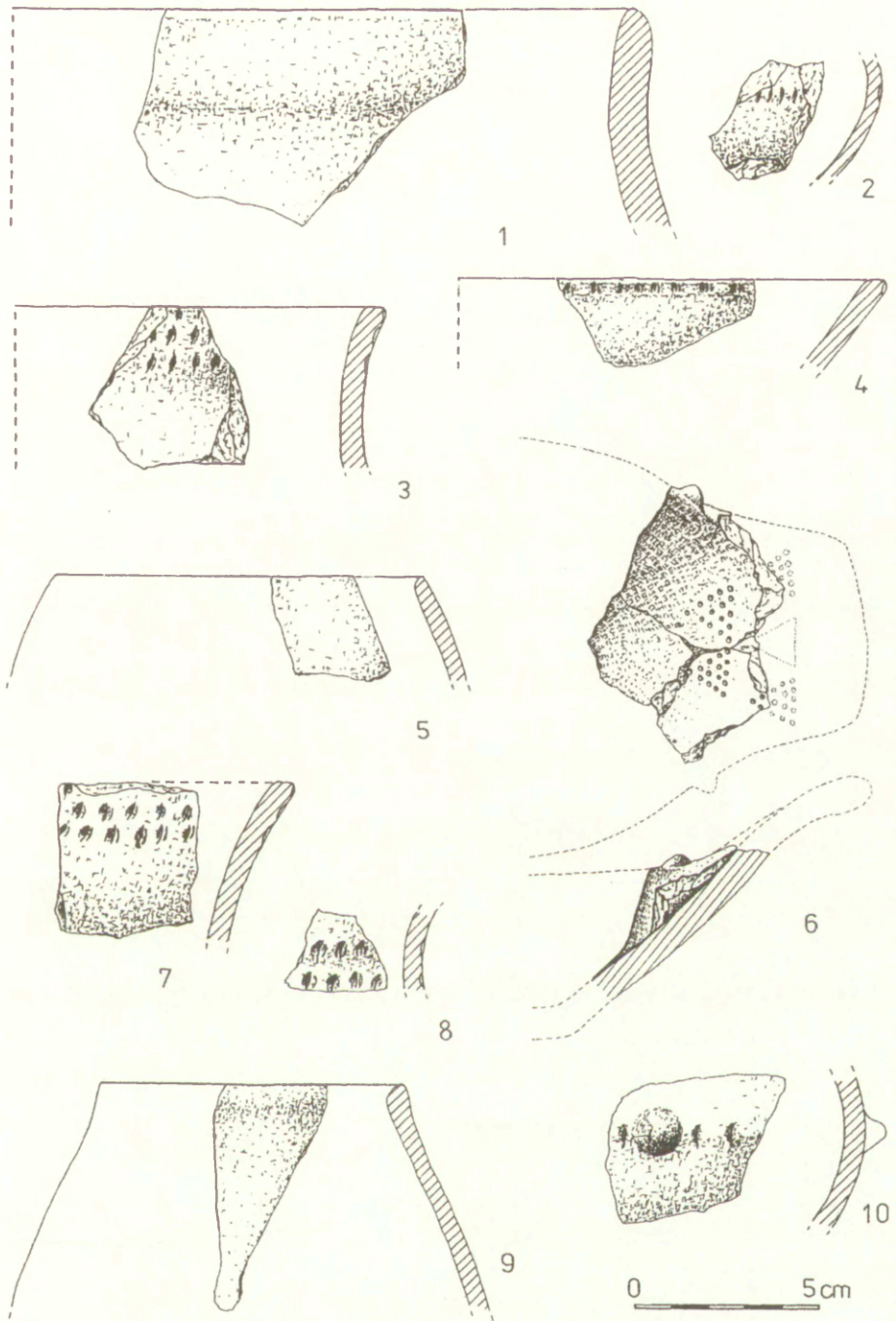

Ryc. 18. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury malickiej.

1, 2 – ob. I; 3–17 – ob. IV; A – ślady czerwonej farby, B – ślady białej farby.

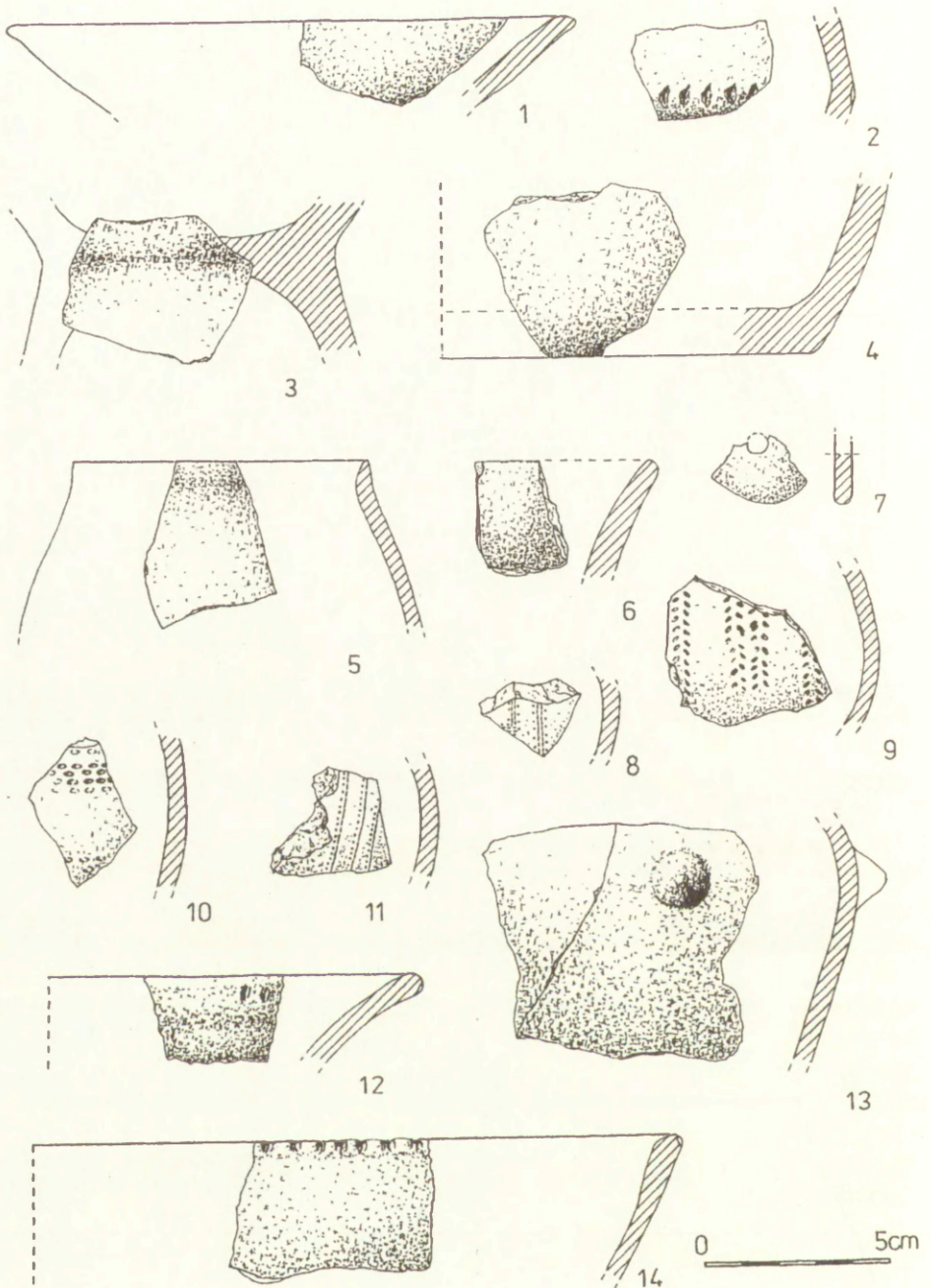
Fig. 18. Malice culture ceramics.

1–2 – pit I, 3–17 – pit IV, A – remains of red paint, B – remains of white paint.

Ryc. 19. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury malickiej z ob. IV (1–10).

Fig. 19. Malice culture flint artifacts, pit IV (1–10).

Ryc. 20. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury malickiej.

1-4 - ob. IV; 5-7 - ob. VII; 8 - ob. XII; 9 - ar 220 B; 10 - ar 339 D; 11 - ar 384 A; 12-14 - ar 339 B.

Fig. 20. Malice culture ceramics.

1-4 - pit IV; 5-7 - pit VII; 8 - pit XII; 9 - ar 220 B; 10 - ar 339 D; 11 - ar 384 A; 12-14 - ar 339 B.

Formy te różnią się od siebie zdecydowanie pod względem techniki wykonania. Cechy technologiczne fragmentów z Michałowic, przede wszystkim domieszka drobnopiękistego piasku, mogą świadczyć, iż stanowią one części pucharów na pustej nóżce (grubość ścianek – 0,7 cm). Naczynia tego typu odkryto również na innych stanowiskach KML, np. w Niedźwiedziu, woj. krakowskie (J. Kamińska, J. K. Kozłowski 1990, s. 26, tabl. 10: 2, 3).

Grupa III – ceramika zdobiona w stylu malickim

Stanowi ona przeważającą część ceramiki ornamentowanej (102 frg.). Zdobnictwo charakterystyczne dla tej grupy to głównie rzędy nacięć, dołków palcowych i paznokciowych, karbowanie krawędzi, małe półkuliste guzy (ryc. 18, 19, 20). Jest ono wiodącym wyróżnikiem ceramiki kultury malickiej.

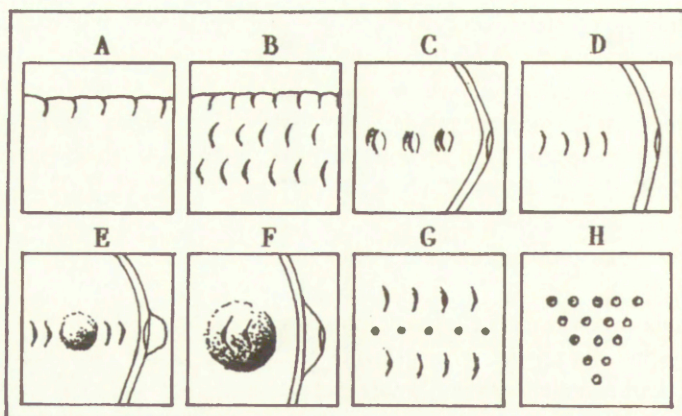
Naczynia tak ornamentowane znane są ze wszystkich stanowisk tej kultury, m. in. z Malic, woj. tarnobrzeskie, Maszkowa, woj. krakowskie (Kamińska, Kozłowski 1990, s. 26–27, tabl. 7: 4–11; 8: 1–8; J. Kamińska 1973, tabl. VIII: 7–15), jaskini Ciemnej-Oborzysko Wielkie w Ojcowie, woj. krakowskie Jaskini Mamutowej w Wierzchowie, woj. krakowskie (Rook 1980, tabl. I, II, III), Sandomierza-Krukowa (Michalak-Ścibior, Taras 1995).

Wielkość znalezionych fragmentów w zasadzie uniemożliwia rozróżnienie form naczyń. Zaledwie w kilkunastu przypadkach stwierdzić można, że fragmenty brzegów należały do mis i czasz pucharów; 2 frg. to części pustych nóg pucharów, a 1 frg. stanowi przejście czaszy w nogę pucharu (ryc. 18: 9, 11; 20: 3). Pozostałe ułamki ceramiki tej grupy to przeważnie środkowe części brzuśców, małe fragmenty den lub brzegów.

Tylko w przypadku jednego fragmentu odtworzyć można całą formę naczynia – tzw. wanienki, charakterystycznej dla omawianej kultury (ryc. 19: 6). Jest to fragment naczynia bardzo starannie wykonanego z tłustej gliny, z bardzo małą ilością drobnopiękistego piasku, o gładkich, błyszczących ściankach koloru ciemnobrunatnego i dobrym wypale. Strona wewnętrzna ścianki zdobiona jest ornamentem “wiszących trójkątów” utworzonych przez okrągłe dołki, wykonane rurkowatym przedmiotem. Na fragmencie wylewu zachował się mały guzek. Była to wanienka o niskiej, wydłużonej formie, dnie owalnym oraz ściankach rozchylających się ku górze, zakończonych na krótszych bokach uchwytnymi. Naczynia w formie tzw. waniek znaleziono m. in. na stan. 48 w Krakowie-Nowej Hucie-Mogile, jaskini Wierzchowskiej Górnej w Ojcowie, woj. krakowskie (Kamińska 1973, tabl. VII: 13; X: 4).

Naczynia grupy III wytwarzano ze starannie przygotowanej, tłustej gliny. Jako domieszki schudzającej używano najczęściej drobnego piasku, czasami tłuczonych skorup, sporadycznie tłuczni kamiennej. Powierzchnie (w różnych odcieniach brązu) były dość dokładnie obrabiane – gładkie błyszczące, gładkie matowe lub gładko-szorstkie (grubość ścianek: 0, 4–1, 2 cm; tab. VII).

Ornament umiejscawiano na krawędziach wylewu (najczęściej pionowe nacięcia lub odciski paznokciowe; ryc. 21: A, B) oraz na największej wydętości brzuśca, gdzie mieszczą się przede wszystkim poziome rzędy dołków paznokciowych (ryc. 21: C, D),

Ryc. 21. Michałowice, stan. 27. Motywy zdobnicze ceramiki kultury malickiej ornamentowanej w stylu malickim (grupa III).

Fig. 21. Ornamentation styles of Malice culture ceramics, Malice motifs (group III).

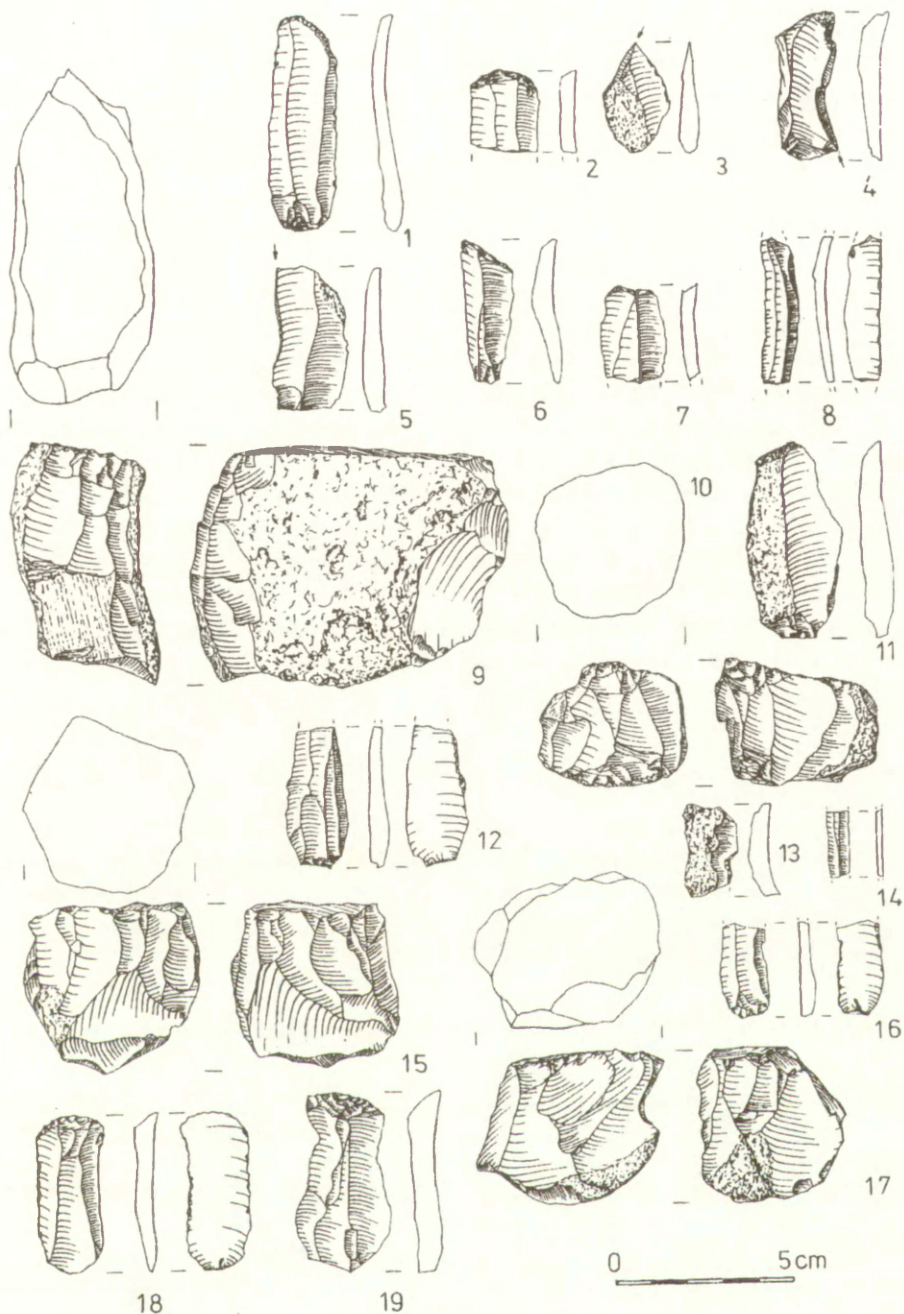
połączone czasami z małymi guzkami (ryc. 21: E, F) lub nakłuciami (ryc. 21: G). Opisywany już wcześniej motyw “wiszących trójkątów” wystąpił tylko w przypadku wanienki (ryc. 21: H); naczynia z ornamentem wykonanym w podobny sposób odkryto w Niedźwiedziu, woj. krakowskie, Krakowie-Nowej Hucie-Wyciążu (Kamieńska 1973, tab. VIII: 12; tab. XI), jaskini Ciemnej-Oborzysko Wielkie w Ojcowie (Rook 1980, tabl. II: 5), Sandomierzu-Krukowie (Michalak-Ścibior, Taras 1995, ryc. 5: 1; 12: 12). Fragmenty ceramiczne zaliczone do grupy III przedstawiono na rycinach: 18: 2–4, 6, 10, 13; 19: 2–4, 6–8, 10; 20: 1–3, 12–14.

Wyroby krzemienne

Artefakty, które zostały określone jako należące do kultury malickiej pochodzą z obiektów nr IV (68 artef.) oraz nr VII (10 artef.). Tworzą one dwie grupy: 1 – pozostałości produkcyjne, półsurowiec, rdzenie, 2 – narzędzia.

W grupie pierwszej znajdują się: 4 rdzenie (ryc. 22: 9, 10, 15, 17; wiórowo-odłupkowy o zmienionej orientacji, szczątkowy wielopiętowy używany w fazie końcowej jako tłuczek, wiórowo-odłupkowy dwupiętowy o zmienionej orientacji, wiórowy dwupiętowy z odłupnią na węższej stronie konkrecji), 2 odłupki korowe, 9 odłupków częściowo korowych, 10 odłupków niekorowych, 2 wióry korowe, 3 wióry częściowo korowe, 14 wiórów niekorowych, 19 okruchów.

W skład drugiej grupy wchodzi: 4 drapacze (2 drapacze smukłe z zakolonym drapiskiem, w tym 1 silnie zużyty, ryc. 22: 1, 2; 1 drapacz wiórowy ułamany z zakolonym drapiskiem; 1 drapacz wiórowy smukły z ukośnym drapiskiem, ryc. 22: 18, 19), 3 rylce (1 rylec węglowy środkowy, silnie zużyty, ryc. 22: 3; 1 rylec węglowy boczny, ryc. 22: 4; 1 rylec jędynak, ryc. 22: 5), 2 półtylczaki z ukośnym prostym półtylcem (ryc. 22: 6, 11), 6 wiórów retuszowanych (ryc. 22: 7, 8, 12, 13, 14, 16; 2 wióry z wnęką na jednej

Ryc. 22. Michałowice, stan. 27. Zabytki krzemienne kultury malickiej.

1–13, 15, 16 – ob. IV; 17, 18 – ob. VII; 14 – ob. VI.

Fig. 22. Malice culture flint artifacts.

1–13, 15, 16 – pit IV; 17–18 – pit VII; 14 – pit VI.

krawędzi, 2 wióry z retuszem płaskim obu krawędzi na stronie dolnej, 1 wiór z retuszem zwrotnym krawędzi, 1 wiór z drobnym retuszem obu krawędzi.

Zabytki krzemienne kultury malickiej znane są z niewielu publikacji, m. in. opracowań stanowisk w Malicach (Kamieńska 1959, s. 45–62), Krakowie-Nowej Hucie-Mogile 48 (Kaczanowska, Kozłowski 1971, s. 67–110), Fredropolu (Aksamit 1966, s. 116–123) oraz w Ćmielowie (Michalak-Scibior 1994).

Porównując inwentarz krzemienisty z Michałowic z materiałami z wyżej wymienionych stanowisk stwierdzić można, iż mimo niedużej serii artefaktów dosyć wyraźnie rysują się charakterystyczne cechy struktury typologicznej narzędzi właściwej kulturze malickiej, tzn. występowanie drapaczy, wiórów retuszowanych, ryłców, półtyłczaków oraz półsurowca i rdzeni. Podstawowym półsurowcem były wióry o długości przeważnie 4,0–5,0 cm, które pozyskiwano z rdzeni jedno- lub dwupiętowych, często o zmienianej orientacji. Rdzenie w fazie szczątkowej wykorzystywano czasami jako tłuczki. Do wyrobu większości artefaktów użyto krzemienia jurajskiego-podkrakowskiego różnych odmian, przeważnie B lub C (w jednym przypadku G). Jedynie 2 zabytki wykonane są z krzemienia kredowego. Zastosowanie miejscowego surowca jest również dosyć charakterystyczne dla omawianej kultury. Potwierdzają to inne stanowiska, jak np. Kraków-Nowa Huta - Mogiła 48, gdzie krzemień jurajski stanowił 98%, Malice na Wyżynie Sandomierskiej, gdzie przeważał krzemień świeciechowski i czekoladowy oraz Ćmielów – ze zdecydowaną dominacją krzemienia czekoladowego (93%).

Zwierzęce szczątki kostne

Szczątki kostne znalezione w obiektach malickich należą do nielicznych na opisywanym stanowisku, które można przyporządkować konkretnej jednostce kulturowej. W wyniku analizy gatunkowej stwierdzono tu występowanie m. in. bydła domowego, kozy/owcy, świni, dzika. Udział gatunkowy oraz frekwencję szczątków kostnych z obiektów KML prezentuje tabela VIII.

Tabela VIII. Zwierzęce szczątki kostne z obiektów kultury malickiej na stanowisku w Michałowicach.

Table VIII. Frequencies of animal bones i Malice culture pits at Michałowice.

Obiekt	GATUNEK						Nieokreślone	SUMA
	<i>Bos Taurus</i>	<i>Capra / Ovis</i>	<i>Sus Domesticus</i>	<i>Ovis Aries</i>	<i>Sus Scrofa</i>	<i>Rodentia</i>		
IV	5	6	3	2	1	1	40	58
VII	-	-	-	-	-	-	2	2
SUMA	5	6	3	2	1	1	42	60

4. Kultura lendzielska – grupa pleszowska

Obiekty nieruchome (nr XII, grób I)

Obiekty kultury lendzielskiej lokują się w ćwiartce D ara 339 (ryc. 6). W całości wyeksplorowano grób nr 1. Odkryto w nim szkielet ludzki z wyposażeniem w postaci 13 wyrobów krzemiennych i 1 narzędzia kościanego. Pod miednicą pochowanego znaleziono ponadto 3 małe fragmenty ceramiki (1 zaginął), które dostały się tam przypadkowo w trakcie kopania jamy grobowej. Obiekt grobowy miał kształt nieckowatego, płytkiego zagłębienia o płaskim dnie i rzucie poziomym w formie regularnego owalu. Ekspertyza antropologiczna wykazała, że zmarły był osobnikiem płci męskiej, wzrostu ok. 163 cm, wieku *maturus-senilis*. Według wskaźników antropologicznych w ujęciu szkoły krakowskiej należał do typu bałtoidalnego, natomiast wg szkoły Czekanowskiego do typu subnordycznego (Kruk 1969 b, s. 402).

Obiekt nr XII zawierał 24 fragmenty ceramiczne, 13 artefaktów krzemiennych oraz 1 róg tura; a także 5 drobnych fragmentów kości zwierzęcych. Była to dość duża, nieregularna jama o nieckowatym profilu, pełniąca zapewne funkcję wybierzyska gliny.

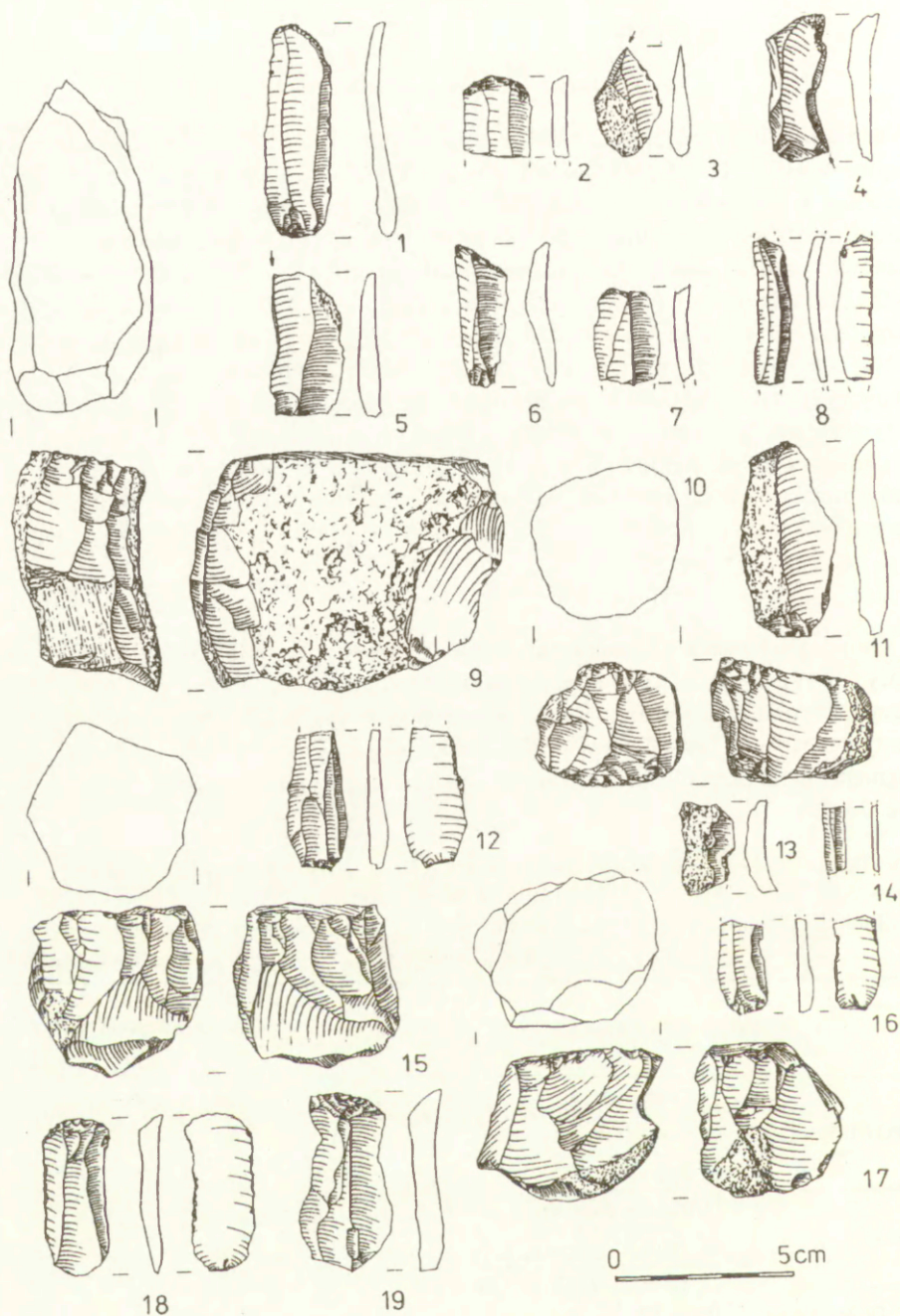
Ceramika

Grupę pleszowską KL reprezentują 504 fragmenty ceramiki (ob. ziemne – 55, metry – 449). W zasadzie brak jest fragmentów umożliwiających rekonstrukcję form naczyń. Wyróżnić tu można brzegi – prawdopodobnie mis lub czasz pucharów, fragmenty pucharów na pustej nóżce pochodzące z miejsca połączenia czaszy z nogą, małe fragmenty den i brzegów, ucha rożkowate oraz zdobione i nie zdobione części brzuśców (ryc. 23–27).

Tabela IX. Cechy technologiczne ceramiki fazy pleszowskiej kultury lendzielskiej na stanowisku w Michałowicach.

Table IX. Technological attributes of the Pleszów phase ceramics of the Lengyel culture at Michałowice

CECHY TECHNOLOGICZNE		GRUPY CERAMICZNE (ilość fragmentów)			
		I	II	III	IV
POWIERZCHNIA	1. Gładka matowa	234	32	98	-
	2. Gładka mączysta	33	4	18	-
	3. Szorstka	-	9	8	68
DOMIESZKA	1. Tłuczeń ceramiczny	267	-	-	-
	2. Tłuczeń kamienny	-	45	-	-
	3. Tłuczeń ceramiczny + tłuczeń kamienny	-	-	124	-
	4. Piasek	-	-	-	68
	Drobnoziarnista	259	26	111	9
	Drobno- i średnioziarnista	8	19	13	59

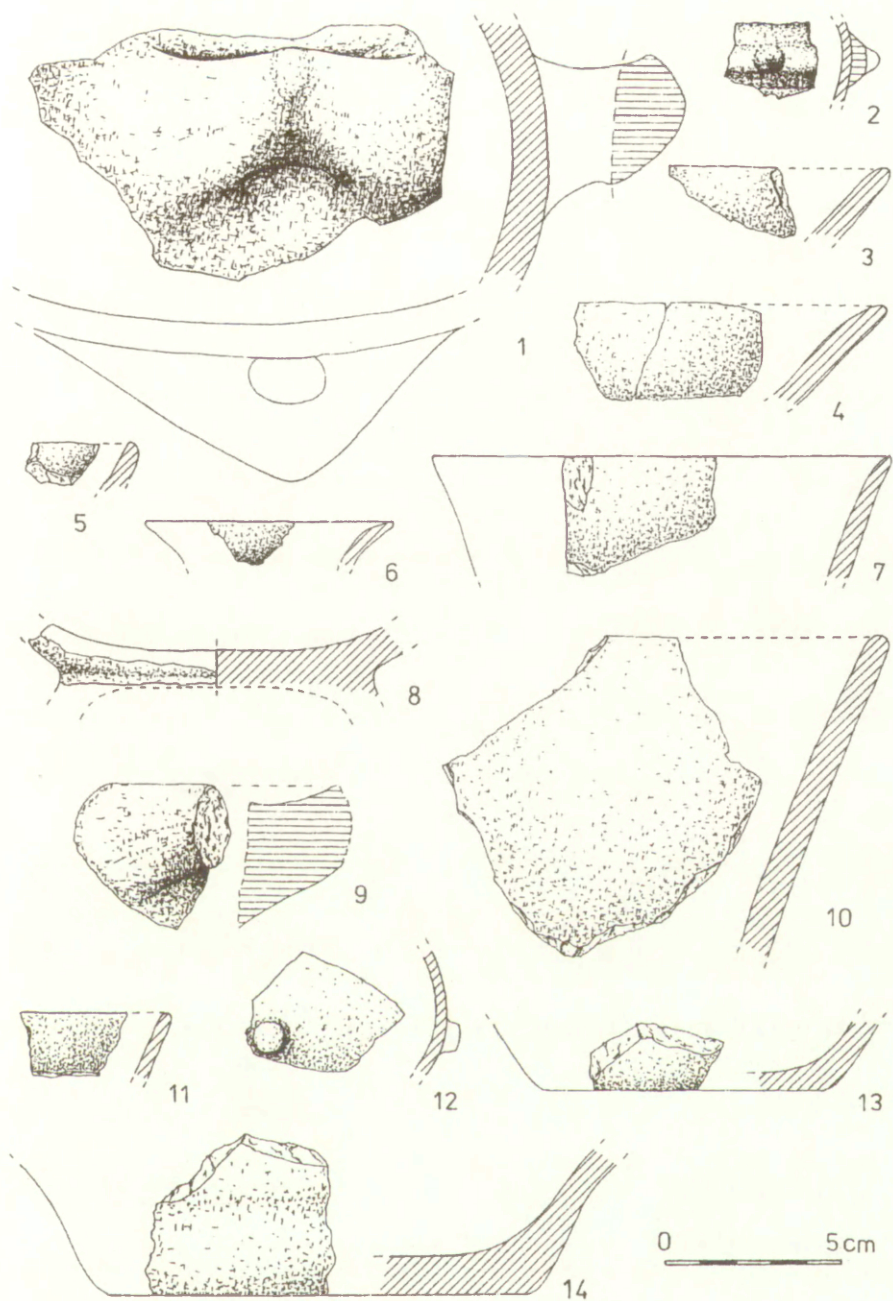

Ryc. 23. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury lendzielskiej (faza pleszowska).

– grób I; 2, 3 – ob. I; 6 – ob. VI; 4, 5, 8 – ob. XII; 7, 9–13 – ar 339 B

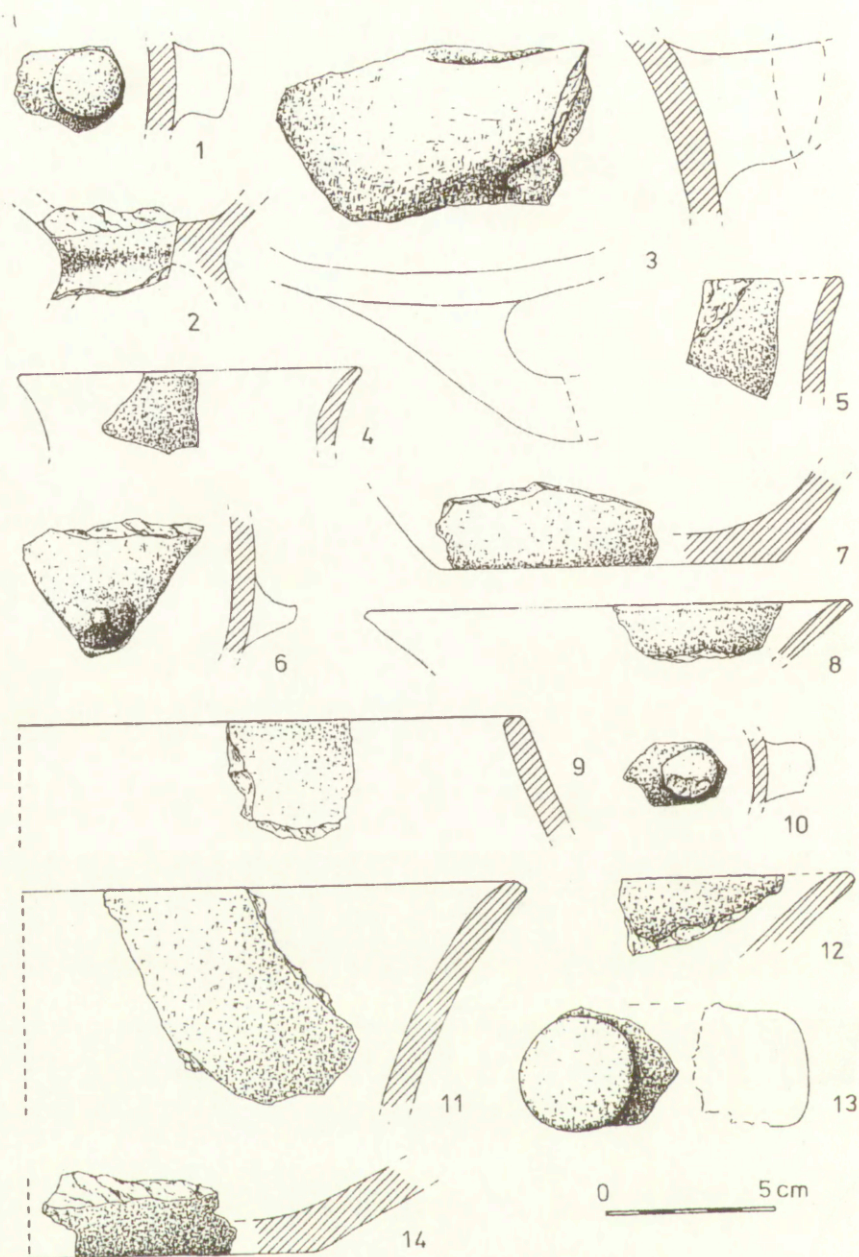
Fig. 23. Lengyel culture ceramics, Pleszów phase.

I – burial I; 2, 3 – pit I; 6 – pit VI; 4, 5, 8 – pit XII; 7, 9–13 – ar 339 B.

Ryc. 24. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury lendzielskiej (faza pleszowska).
1-14 – ar 339 B.

Fig. 24. Lengyel culture ceramics, Pleszów phase.
1-14 – ar 339 B.

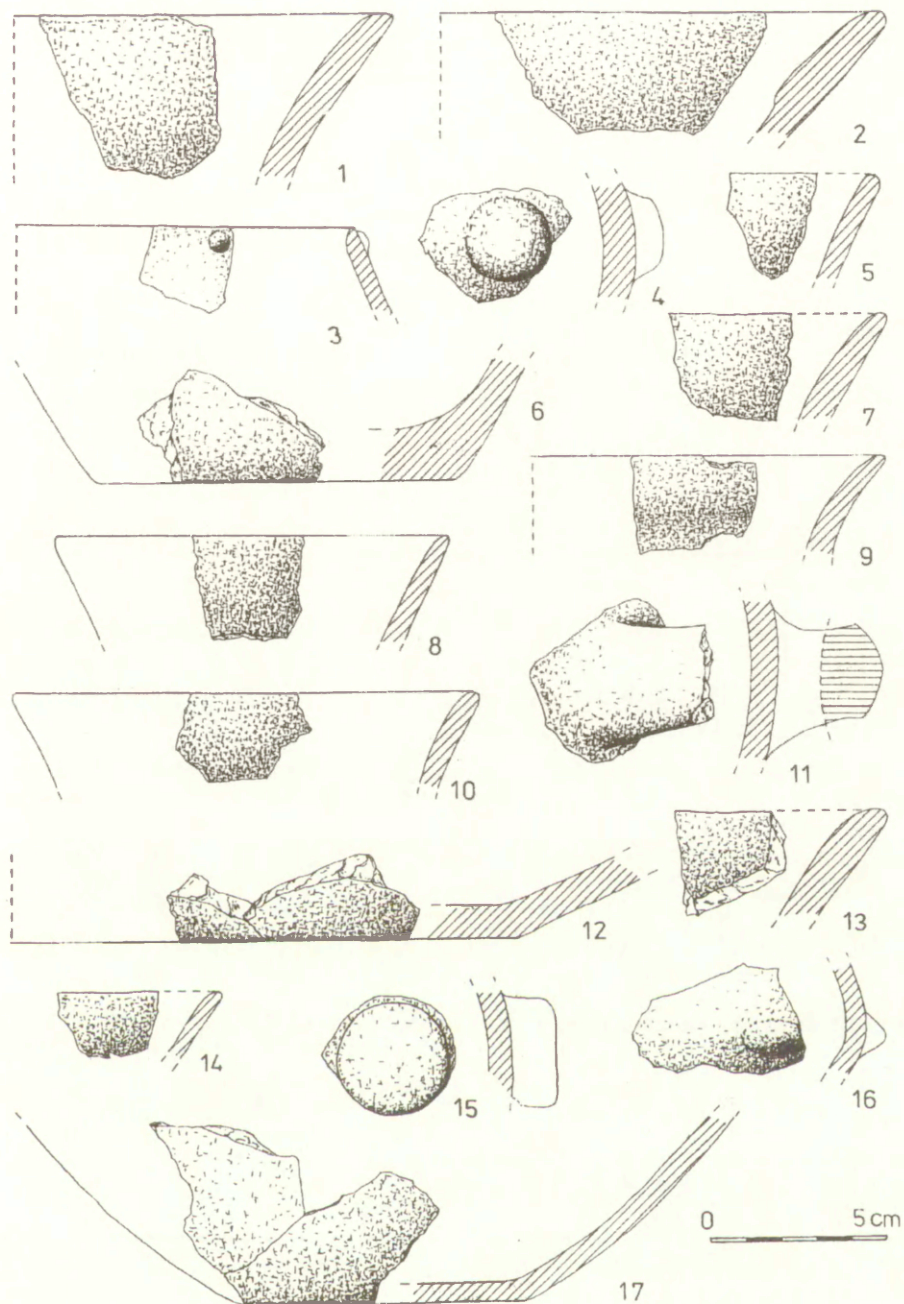

Ryc. 25. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury lendzielskiej (faza pleszowska).

1, 2, 4-6, 8-14 – ar 339 D; 3, 7 – ar 339 B

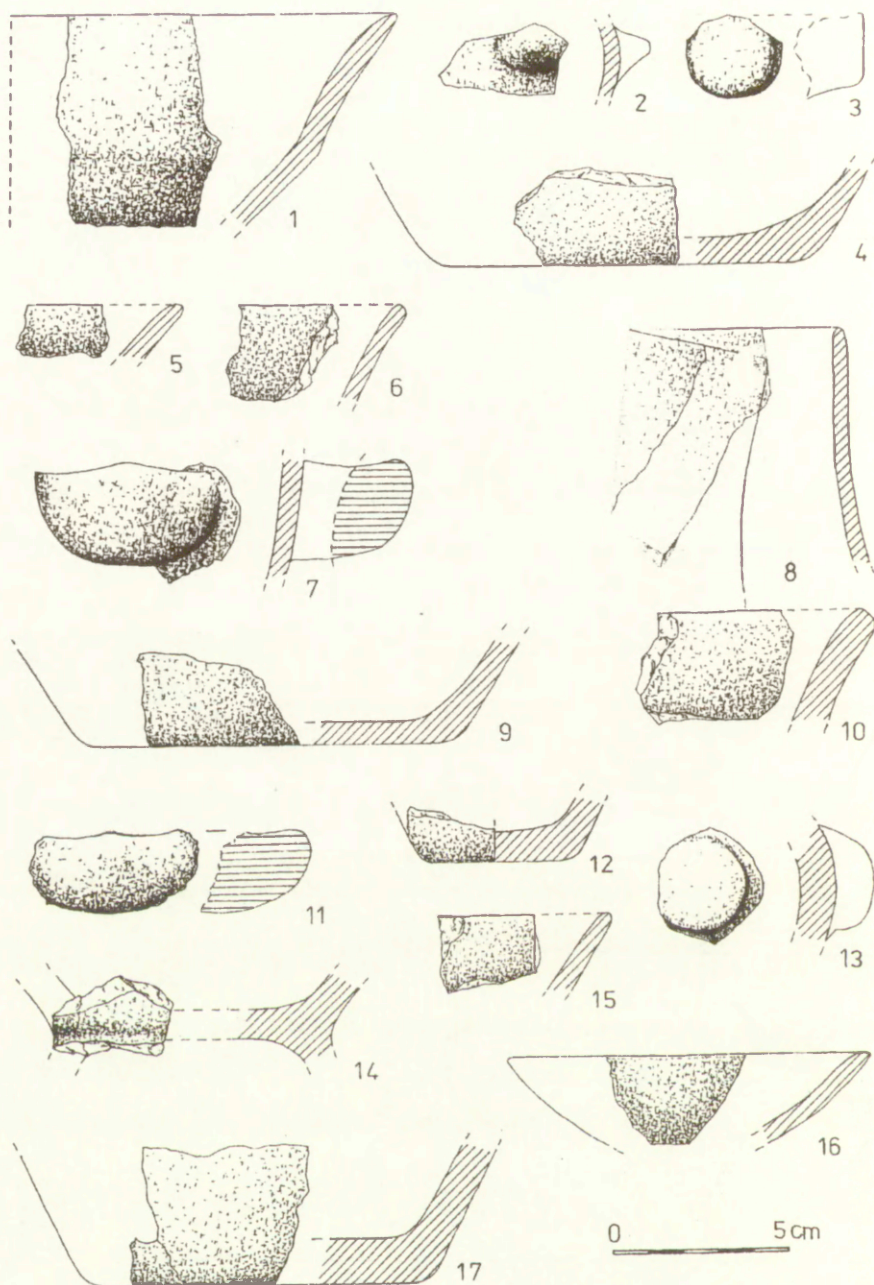
Fig. 25. Lengyel culture ceramics, Pleszów phase.

1, 2, 4-6, 8-14 – ar 339 D; 3, 7 – ar 339 B.

Ryc. 26. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury lendzielskiej (faza pleszowska).
1-17 - ar 339 D.

Fig. 26. Lengyel culture ceramics, Pleszów phase.
1-17 - ar 339 D.

Ryc. 27. Michałowice, stan. 27. Zabytki ceramiczne kultury lendzielskiej (faza pleszowska).
1–5 – ar 339 D; 6–12, 14, 15 – ar 384 A; 13, 16 – ar 383 B; 17 – ar 383 A.

Fig. 27. Lengyel culture ceramics, Pleszów phase: 1–5 – ar 339 D; 6–12, 14, 15 – ar 384 A;
13, 16 – ar 383 B; 17 – ar 383 A.

Naczynia wykonano ze starannie wymieszanej masy ceramicznej z dodatkiem sporej ilości domieszki schudzającej, najczęściej tłuczonych skorup (gr. I; tab. IX), czasem z dodatkiem tłuczni kamienno- (gr. III; tab. IX), rzadziej z samym tłuczniem (gr. II; tab. IX). Występuje też pewna grupa z bardzo dużą ilością piasku drobno- i średnioziarnistego (gr. IV; tab. IX). Powierzchnie są najczęściej gładkie, matowe, u niewielkiej części fragmentów (prawdopodobnie powlekanych warstewką tłustej glinki) mączyste, a w przypadku ceramiki z domieszką piasku (tzw. "piaszczyste") – szorstkie. Barwa powierzchni ma odcień beżowy, brunatny, od strony wewnętrznej ciemniejszy, natomiast ceramika "piaszczysta" – żółtawy, brunatny.

Fragmenty zdobione są bardzo nieliczne. Ornamentyka jest raczej mało zróżnicowana. Są to przede wszystkim różnej wielkości guzy, uszka guzkowate oraz duże ucha rozkowane, pełniące z pewnością funkcje użytkowe.

Tak zwana ceramika "piaszczysta" stanowi 13, 5% wszystkich zabytków ceramicznych grupy pleszowskiej. Nie znaleziono niestety większych fragmentów, które umożliwiłyby rekonstrukcję form. Ceramika tego typu znana jest w zasadzie tylko z okolic Krakowa (np. Barycz, Targowisko, Nowa Huta-Pleszów I–IV). Uważa się, że ma ona związek z eksploatacją źródeł słonych występujących na obszarze Pogórza Wielickiego. Z rejonu podkrakowskiego znane są jak dotąd dwie formy naczyń tego typu: naczynia szerokootworowe i kubki o spiczastych dnach. Nie jest jednak wykluczone (przykład stanowiska w Nowej Hucie-Pleszowie), że tego rodzaju glinę – z dużą ilością domieszki piasku – stosowano również do produkcji innych naczyń, nie używanych w warzelnictwie, np. pucharów, garnków, a także ciężarków tkackich. Trudno jest w takiej sytuacji określić, jakie formy naczyń reprezentuje ceramika z Michałowic.

Wyroby krzemienne

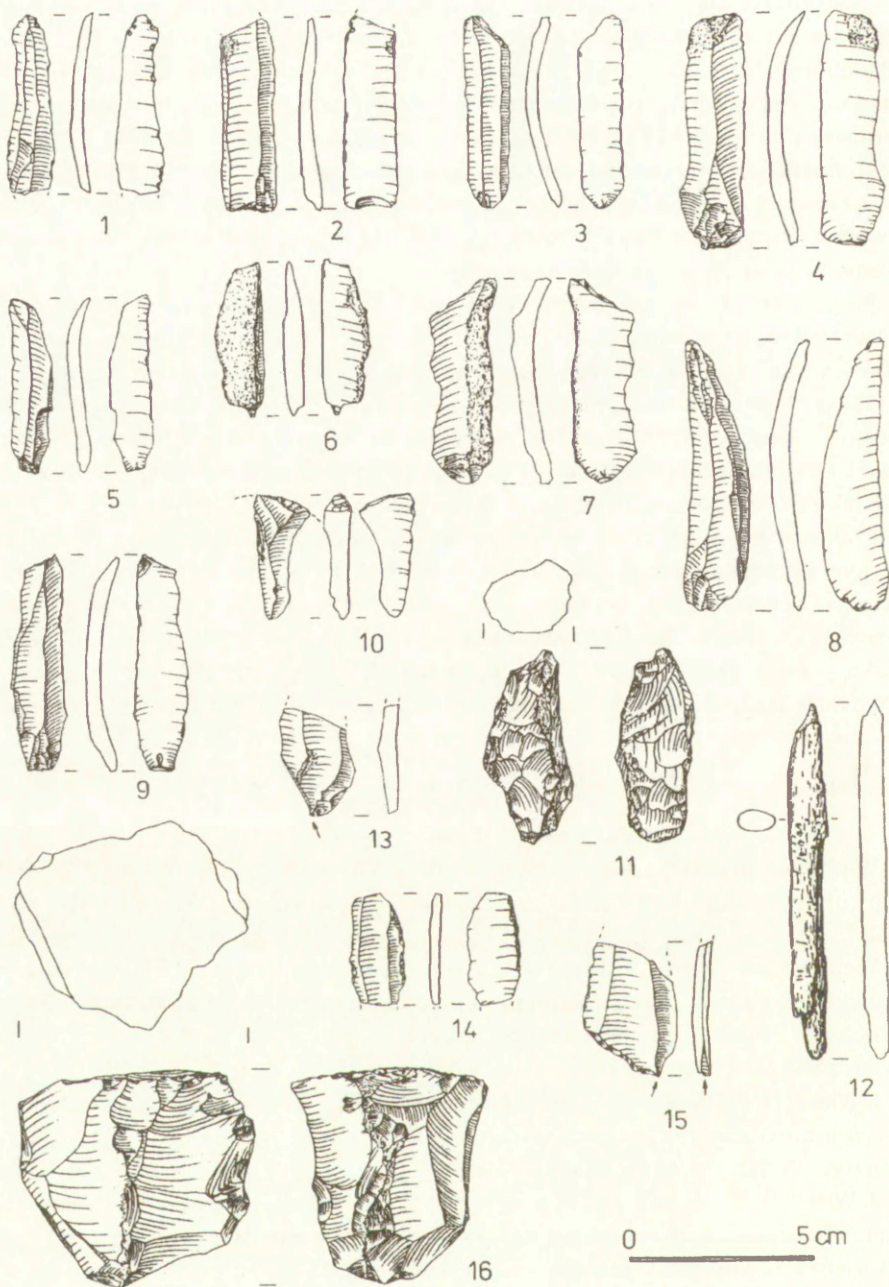
W obrębie zbadanej części stanowiska odkryto 33 artefakty krzemienne należące do grupy pleszowskiej KL. Pochodzą one z grobu I oraz obiektów nr XII, VI, VIII. Grób I:

Wyposażenie zmarłego składało się z 6 wiórów niekorowych, 2 wiórów częściowo korowych, 1 wióra korowego, 1 fragmentu drapacza, tzw. narzędzia kolkowatego oraz 2 okruchów. Podczas badań traseologicznych na powierzchni większości okazów stwierdzono następujące, wyraźne ślady użytkowania⁵:

1. Wiór – dł. 4,8 cm, szer. 1,1 cm; wyświeceni na graniach międzyncyngatywowych: na krawędziach nieregularny mikroretusz użytkowy; wiór przeznaczony do cięcia, prawdopodobnie kości (ryc. 28: 1);

2. Wiór – dł. 5,2 cm, szer. 1,4 cm; w partii przysęczkowej ślady linearne, zagładzenia i zmiążdżenia świadczące o istnieniu oprawy; na krawędziach zapolerowania i mikronegatywy powstałe przy nacisku na dość miękki materiał – drewno lub kość (ryc. 28: 2);

⁵ Za pomoc w przeprowadzeniu analizy traseologicznej zabytków krzemienych z grobu I, autorzy dziękują prof. dr hab. J. K. Kozłowskiemu (Instytut Archeologii UJ).

Ryc. 28. Michałowice, stan. 27. Zabytki krzemienne kultury lengyelkiej (faza pleszowska). Wyposażenie grobu I: 1-11 – zabytki krzemienne, 12 – narzędzie kościane, 13, 14, 16 – ob. XII; 15 – ob. XI.

Fig. 28. Lengyel culture flint artifacts, Pleszów phase, from burial I.

1-11 – flint artifacts, 12 – bone tool; 13, 14, 16 – pit XII, 15 – pit XI.

3. Wiór – dł. 5,2 cm, szer. 1,4 cm; na prawej krawędzi zapolerowania i mikronegatywy; stosowany do obróbki drewna lub kości (ryc. 28: 3);
4. Wiór – dł. 6,3 cm, szer. 1,7 cm; mikroretusz świadczący o wykonywaniu czynności skrobania, prawdopodobnie drewna (ryc. 28: 4);
5. Okruch – zaginął;
6. Wiór – dł. 4,8 cm, szer. 1,1 cm; brak śladów użytkowania (ryc. 28: 5);
7. Okruch – zaginął;
8. Wiór – dł. 4,1 cm, szer. 1,2 cm; zagładzenia na krawędziach; przeznaczony do obróbki bardzo miękkich materiałów, np. skóry (ryc. 28: 6);
9. Wiór – dł. 5,7 cm, szer. 2,6 cm; retusz użytkowy na krawędziach; skrobanie drewna lub kości (ryc. 28: 7);
10. Wiór – dł. 7,3 cm, szer. 1,7 cm; lekkie wyświeccenia na graniach mikronegatywów lewej krawędzi; przeznaczenie niejasne (ryc. 28: 8);
11. Wiór – dł. 5,9 cm, szer. 1,4 cm; brak śladów użytkowania (ryc. 28: 9);
12. Frg. drapacza – dł. 3,3 cm, szer. 1,5 cm; wyświeccenia i prostopadłe do nich rysy, zwłaszcza na drapisku; stosowany do obróbki skór (ryc. 28: 10);
13. Narzędzie kołkowane – dł. 5,3 cm, szer. 2,3 cm, grub. 1,8 cm; w zagłębieniach ślady hematytu, na powierzchni wyraźne rysy, wygładzenia i stłuczenia; narzędzie służyło prawdopodobnie do rozdrabniania barwnika hematytowego, a następnie do wcierania tej substancji w skórę (ryc. 28: 11).

14. Integralną częścią tego zespołu jest również narzędzie kościane – na jednym końcu wygładzone, na drugim ze śladami stłuczeń (ryc. 28:12). Prawdopodobnie pełniło funkcję szydła.

Dotychczas grób z Michałowic był błędnie interpretowany. Uważano, iż jest to pochówek z wyposażeniem typowym dla KCWR (Kruk 1969 b) lub też grób wyspecjalizowanego wytwórcy – krzemieniarza, związanego ze społecznościami wstęgowymi (Lech 1981, s. 132). Zestaw przedmiotów należących do zmarłego świadczy rzeczywiście o pewnym stopniu specjalizacji. Są to jednak narzędzia pełniące funkcję noży i skrobaków, a mikroślady, które da się zauważyć na ich powierzchniach powstały podczas obróbki skór, drewna lub kości. Pochowany mężczyzna był więc prawdopodobnie rzemieślnikiem wykonującym szereg różnorodnych prac. Przedmioty wchodzące w skład wyposażenia grobowego posiadają cechy charakterystyczne dla kultury lendzielskiej, a zwłaszcza grupy pleszowskiej. Fragment naczynia KCWR, a także ułamek ceramiki KL, odkryte pod miednicą zmarłego (ryc. 13: 4; 23: 1) znalazły się tam przypadkowo w czasie kopania jamy grobowej.

Z obiektów osadowych – nr VI, VIII :i XII pochodzi 20 artefaktów. Wszystkie wykonano z krzemienia jurajskiego – podkrakowskiego różnych odmian, głównie B i C. Są to:

1. Rdzeń, pozostałości produkcyjne i półsurowiec (1 rdzeń jednopiętowy odłupkowy pełniący funkcję tłuczka, ryc. 28: 16; 3 odłupki korowe; 4 odłupki niekorowe; 1 wiór korowy; 1 wiór częściowo korowy; 3 wióry niekorowe; 6 okruchów).

2. Narzędzia (1 półtylczak zdwojony prostokątnie o zwrotnie łuskanych półtylcach, ryc. 28: 14; 1 rylec jedynek, ryc. 28: 13; 1 rylec węglowy boczny, ryc. 28: 15).

Zarówno rdzeń, jak i narzędzia należą do znalezisk typowych i dosyć często spotykanych na stanowiskach grupy pleszowskiej KL.

Zwierzęce szczątki kostne

Z obiektów kultury lendzielskiej wydobyto tylko 5 fragmentów kości zwierzęcych. Gatunkowo określono 4 z nich. Są to szczątki: świni domowej (2 frg.), dzika (1 frg.) oraz 1 róg tura.

5. Materiały o nieokreślonej przynależności kulturowej

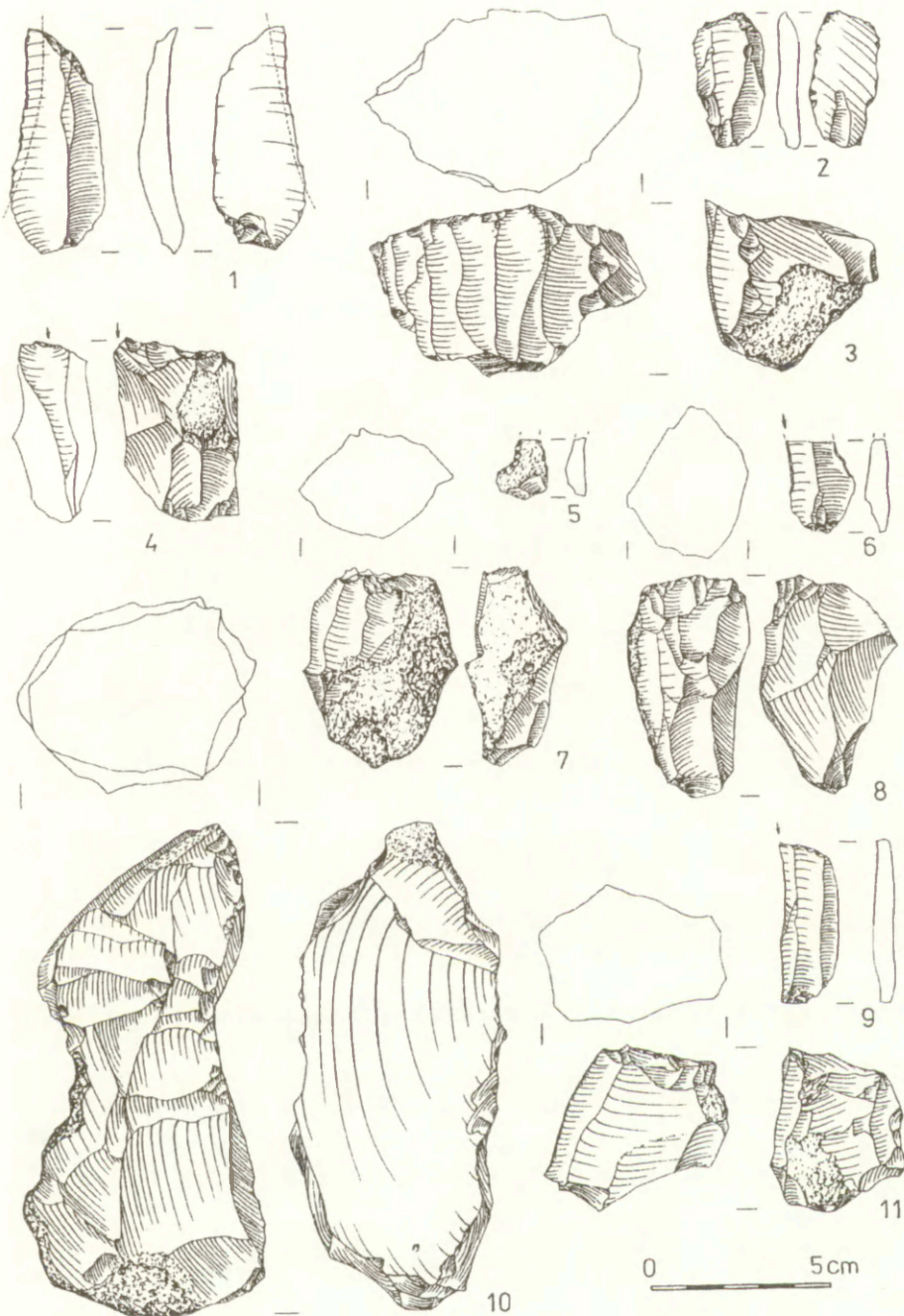
Podczas badań znaleziono wyroby krzemienne o cechach typowych dla inwentarzy wczesnoneolitycznych. Nie udało się ich jednak przyporządkować poszczególnym jednostkom kulturowym. Trudności te wynikają z faktu, iż technika obróbki krzemienia w starszym etapie rozwojowym kultur pochodzenia południowego, nie wykazywała wyraźnych różnic (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979). Pozyskany zbiór zawiera:

1. Rdzenie (ryc. 29: 3, 7, 8, 11; 30: 3, 4, 6, 7, 12, 13; 31: 5, 12, 17, 18; 32: 1, 4, 5, 7, 8, 11; 1 rdzeń odłupkowy o zmienionej orientacji, 1 rdzeń odłupkowy wielopiętowy, 1 rdzeń odłupkowy jednopiętowy, 1 rdzeń odłupkowy jednopiętowy zaczątkowy, 1 rdzeń odłupkowy krążkowaty, 1 rdzeń wiórowy jednopiętowy zaczątkowy, 4 rdzenie wiórowe jednopiętowe, 1 rdzeń wiórowy na dużym odłupku, 1 rdzeń wiórowy jednopiętowy stożkowaty, 1 rdzeń wiórowy jednopiętowy z wypukłą odłupnią, 1 rdzeń wiórowy jednopiętowy używany jako tłuczek, 2 rdzenie wiórowe zaczątkowe, 3 rdzenie wiórowo-odłupkowe jednopiętowe, 1 rdzeń wiórowo-odłupkowy stożkowaty, 2 rdzenie wiórowo-odłupkowe o zmienionej orientacji, 1 rdzeń wiórowo-odłupkowy używany jako tłuczek, 4 rdzenie wiórowo-odłupkowe zaczątkowe, 4 rdzenie zaczątkowe).

2. Narzędzia (ryc. 29: 1, 2, 4–6, 9; 30: 1, 2, 5, 6, 8–11; 31: 1–4, 6–11, 13–17; 32: 2, 3, 6, 9, 11; 1 drapacz wiórowy smukły z zakolonym drapiskiem, 2 drapacze wiórowe ułamane z zakolonym drapiskiem, 1 drapacz wiórowy ułamany z zakolonym drapiskiem i retuszem boków, 1 drapacz odłupkowy podkrążkowy, 1 drapacz na rdzeniu; 5 rylców łamańców, 5 rylców węglowych bocznych, 1 rylec klinowaty boczny; 2 półtylczaki z ukośnym prostym półtylcem, 1 półtylczak trapezowato zdwojony o zgodnie łuskanych półtylcach z wyświeceniem, 1 półtylczak trapezowato zdwojony z podłuskaną krawędzią z wyświeceniem, 1 półtylczak z retuszowaną krawędzią przylegającą do ukośnego półtylca i ścienioną częścią piętkowo-sęczkową, 1 półtylczak z ukośnym wklęsłym półtylcem; 1 tylczak o rylcu łukowatym z wyświeceniem, 1 tylczak o tyłcu falistym z wklęsłą podstawą; 4 narzędzia kombinowane w tym 2 rylce węglowe boczne + półtylczaki z ukośnym prostym półtylcem, 1 rylec węglowy boczny + drapacz z zębatym drapiskiem z retuszowanym jednym bokiem, 1 rylec ze złamanym wierzchołkiem + półtylczak z ukośnym prostym półtylcem; 4 odłupki z drobnym retuszem, 1 odłupek z retuszem wnękowym, 1 odłupek z retuszem zębatym; 2 wióry z drobnym retuszem, 1 wiór z drobnym retuszem obu krawędzi obu stron, 1 frg. wióra z wnęką; 1 pic; 1 narzędzie ciosakowate; 2 tłuczki-rozcieracze).

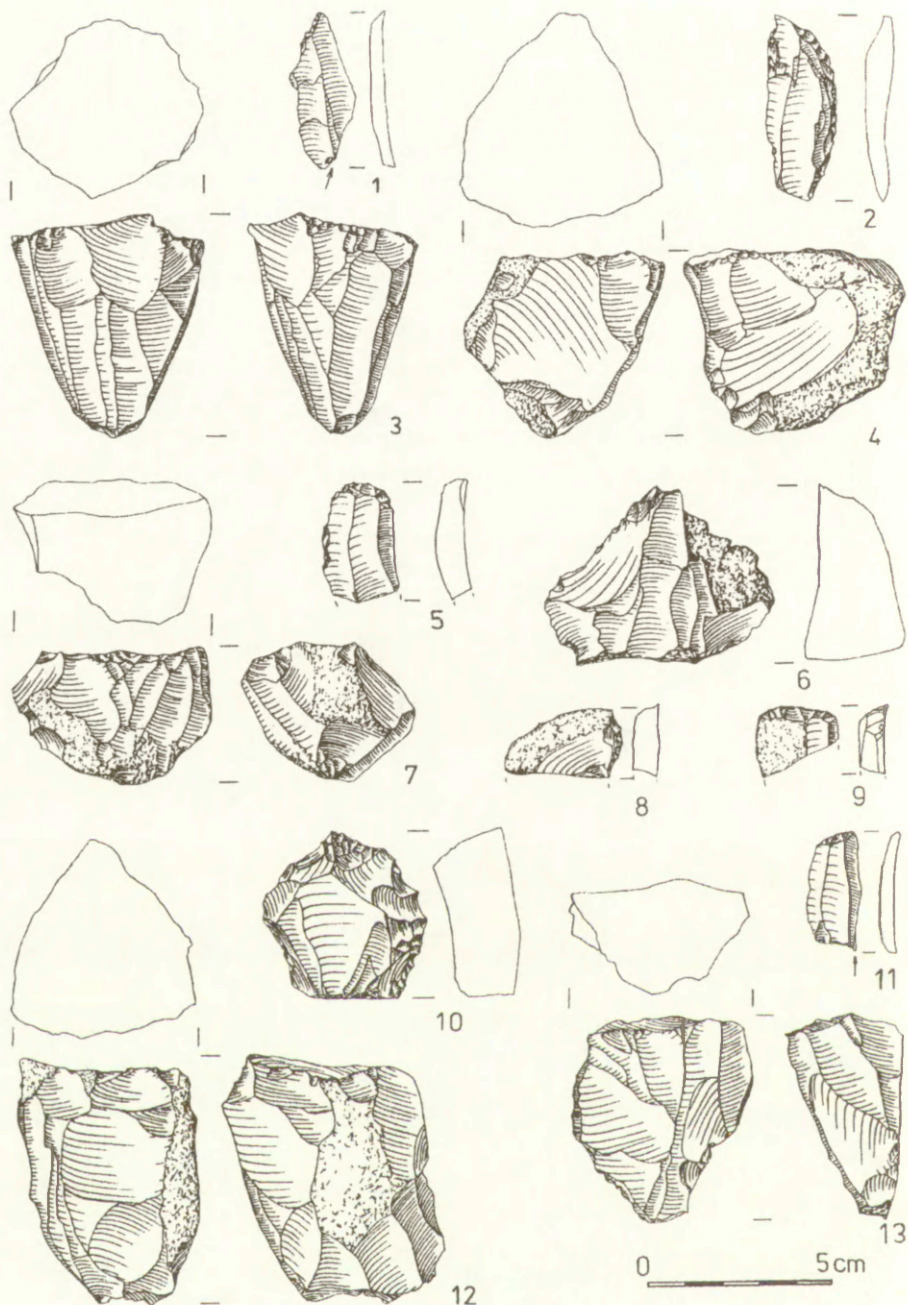
Wśród wymienionych artefaktów znaleziono jedynie 2 wykonane z krzemienia kredowego, 1 z krzemienia narzutowego, 1 z krzemienia czekoladowego. Do produkcji pozostałych użyto krzemienia jurajskiego – podkrakowskiego różnych odmian.

Cechy przedstawionego materiału wskazują, że w procesie wytwórczym form narzędziowych najpowszechniej używano rdzeni jednopiętowych wiórowych. W miarę ich wykorzystywania zmieniano czasami orientację uderzeń, tworząc formy wielo-

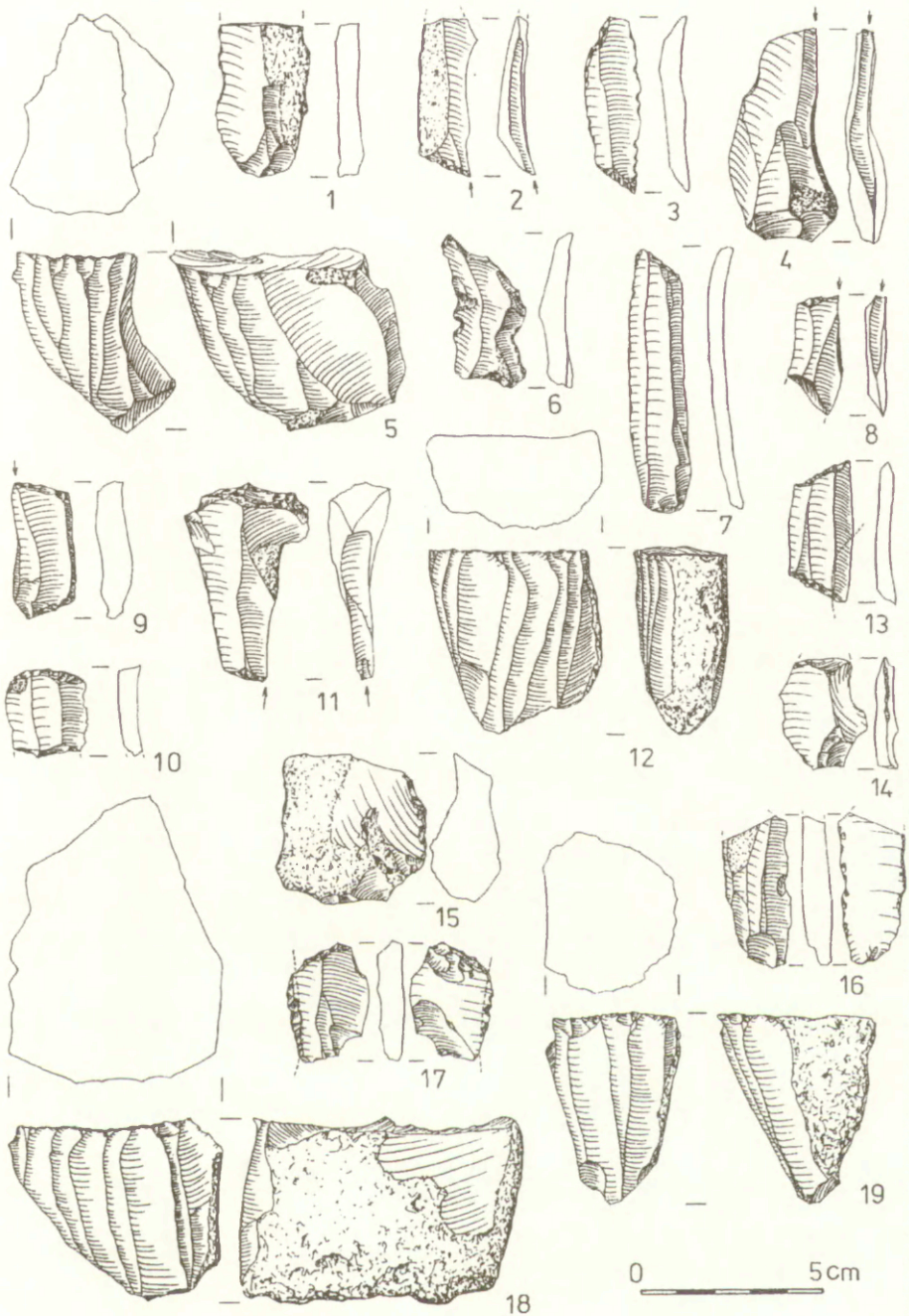
Ryc. 29. Michałowice, stan. 27. Neolityczne zabytki krzemienne o nieokreślonej przynależności kulturowej: 1-11 – ar 339 D.

Fig. 29. Neolithic flint artifacts of an unidentifiable culture: 1-11 – ar 339 D.

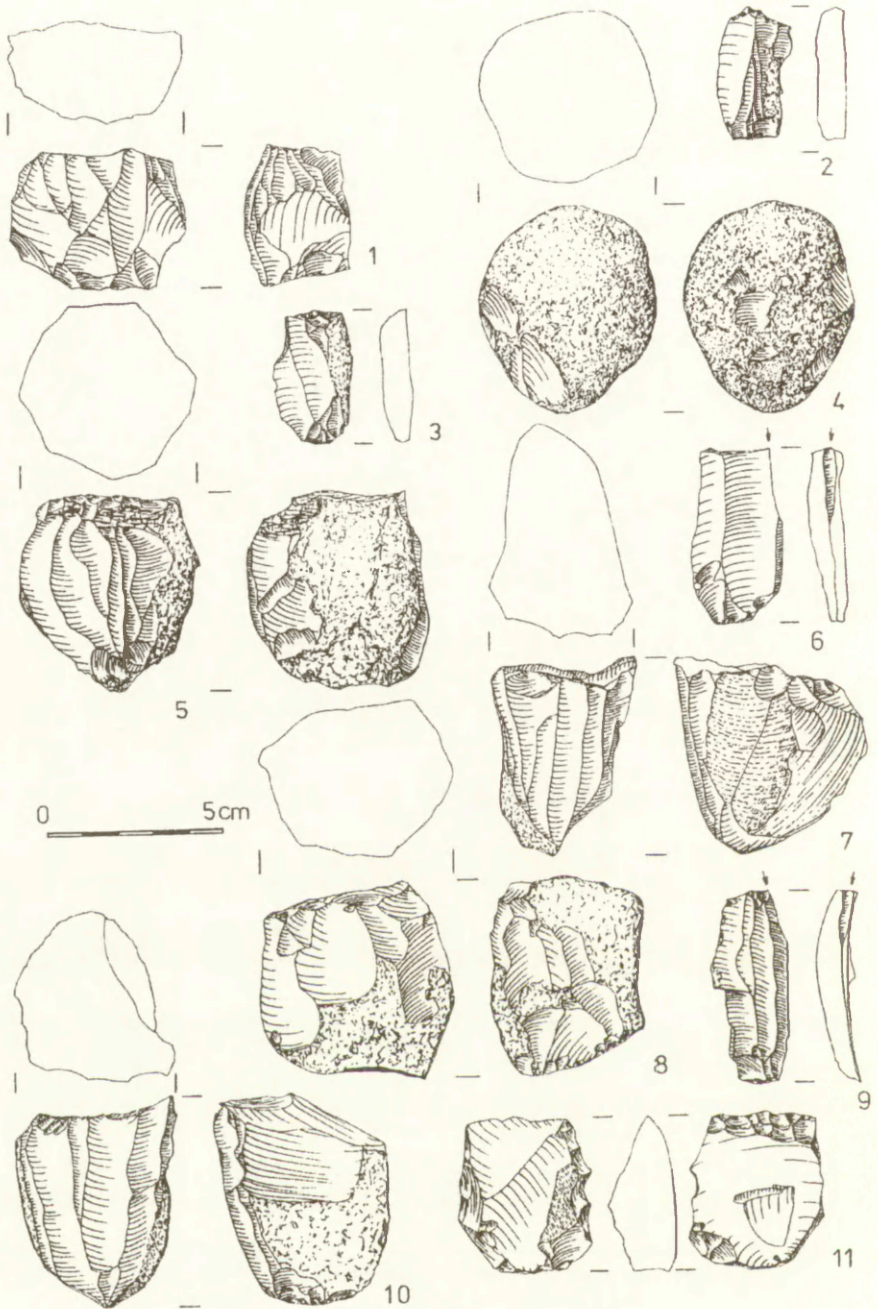
Ryc. 30. Michałowice, stan. 27. Neolityczne zabytki krzemienne o nieokreślonej przynależności kulturowej: 1–13 – ar 339 D.

Fig. 30. Neolithic flint artifacts of an unidentifiable culture: 1–13 – ar 339 D.

Ryc. 31. Michałowice, stan. 27. Neolityczne zabytki krzemienne o nieokreślonej przynależności kulturowej: 1-17 – ar 339 B; 18, 19 – ar 384 A.

Fig. 31. Neolithic flint artifacts of an unidentifiable culture: 1-17 – ar 339 B; 18, 19 – ar 384 A.

Ryc. 32. Michałowice, stan. 27. Neolityczne zabytki krzemienne o nieokreślonej przynależności kulturowej: 1 – ar 384 A; 2, 3, 6, 9, 11 – ar 383 A; 4, 5, 7 – ar 220 B; 8, 10 – ar 383 B.

Fig. 32. Neolithic flint artifacts of an unidentifiable culture: 1 – ar 384 A; 2, 3, 6, 9, 11 – ar 383 A; 4, 5, 7 – ar 220 B; 8, 10 – ar 383 B.

piętowe, niekiedy przekształcano je w rdzenie odłupkowe lub stosowano jako tłuczki. Półsurowiec był stosunkowo niewielki. Długość wiórów waha się w granicach 3,0–7,0 cm, szerokość 1,0–2,5 cm, występują również wióry celowo łamane. Rzadziej stosowanym typem półsurowca były odłupki.

Dla wczesnego neolitu najbardziej charakterystycznymi rodzajami narzędzi były drapacze (KCWR – ok. 60–70% narzędzi, starsze grupy CL-P 52–60%; Kulczycka-Leciejewiczowa 1979) oraz półtylczaki. Natomiast dosyć rzadko występowały rylce (nieco inaczej proporcje te układały się w Olszanicy – drapacze – 22,5 %, wióry z retuszem – 13,5 %, rylce – 9,2 %, sierpaki – 7,9 %, półtylczaki – 5,9 %; Milisauskas 1986). Rylce są jednak dość liczne w omawianym materiale zabytkowym. Wzrost frekwencji tego typu narzędzi właściwy jest dla późniejszych grup cyklu lendzielsko-polgarskiego. Widoczne jest to już na stanowiskach grupy pleszowskiej – np. w Krakowie-Nowej Hucie-Pleszowie, gdzie rylce stanowiły 6,5% wszystkich narzędzi retuszowanych (Kozłowski 1969, s. 146).

IV. ZAGADNIENIA PRZESTRZENNE I CHRONOLOGICZNE

1. Rekonstrukcja etapów zasiedlenia

W Michałowicach na stan. 27 wykonane zostały badania sondażowe obejmujące 1, 5 ara. Eksploracja tak małego terenu nie umożliwiła odpowiedzi na niektóre podstawowe pytania, dotyczące np. zasięgu poszczególnych osad – ich funkcji oraz wewnętrznej organizacji przestrzennej. Wyniki dokonanych analiz pozwalają więc jedynie na częściowe odtworzenie kolejnych etapów zasiedlenia.

Najstarszą reprezentowaną na stanowisku jednostką jest kultura ceramiki wstęgowej rylce. Należą do niej bardzo nieliczne ślady osadnictwa – pozostałości po wybierzyskach gliny wykorzystywanej do budowy domostw naziemnych. Biorąc pod uwagę planografię śladów osadnictwa KCWR na innych jej stanowiskach (np. Kraków-Olszanica), przypuszczać można, iż charakterystyczne “glinianki” odkryte w Michałowicach wskazują na istnienie stałej zabudowy naziemnej (chat słupowych). Nie jest wykluczone, że tego typu obiekty znajdują się w niebadanej części stanowiska.

Obszar, na którym została założona osada należy do terenów o cechach preferowanych przez ludność omawianej kultury. Bardzo duże znaczenie miały tutaj gleby lessowe, bliskość cieków wodnych oraz południowa i południowo-zachodnia wystawa stoku.

Ornamentowane fragmenty naczyń pochodzące z okresu osadnictwa KCWR na stan. w Michałowicach odpowiadają zdobnictwu o cechach przewodnich dla fazy nutowej – klasycznej KCWR (Kulczycka-Leciejewiczowa 1970). Ukształtowanie się tej właśnie fazy omawianej kultury było charakterystyczne dla całej środkowej Europy. Łączy się z nim wzrost gęstości punktów osadniczych, m. in. nad górną Wisłą, gdzie powstało duże skupisko osadnicze opierające się na wzorcach zaczerpniętych z kręgu zachodnio-słowackiego.

Na zbadanym stanowisku nie odkryto zabytków świadczących o kontynuacji zasiedlenia w kolejnej – żelazowskiej fazie KCWR, choć fragment importowanego

naczynia kultury bukowogórskiej mógłby sugerować przetrwanie osadnictwa do tego czasu.

Kolejny epizod osadniczy na stanowisku związany jest z kręgiem lendzielsko-polgarskim. Wyróżnić tu można dwa etapy: pierwszy – związany z ugrupowaniem malickim kultury nadcisańskiej oraz drugi – przypadający na fazę pleszowską grupy pleszowsko-modlnickiej kultury lendzielskiej.

Pozostałością osiedla malickiego jest obiekt gospodarczy, pełniący pierwotnie funkcję pomieszczenia przeznaczonego zapewne do przechowywania zapasów. Wydrążono go w miejscu, z którego wcześniej pozyskiwano glinę. Jama o takim charakterze może być świadectwem istnienia osady o stosunkowo trwałej zabudowie.

Problematycznie przedstawia się kwestia chronologii relatywnej w obrębie kultury malickiej. Niewielki zespół zabytków nie pozwala na jednoznaczne zakwalifikowanie materiałów ceramicznych do którejś z faz rozwojowych. Pozyskany zbiór odznacza się bowiem cechami wyraźnie zróżnicowanymi – charakterystycznymi zarówno dla starszych, jak i młodszych stadiów KML. Na szczególną uwagę zasługuje przy tym fakt, że typy zdobnictwa uznawane za wyróżniki poszczególnych faz chronologicznych wydzielanych przez S. Kadrowa (1990 a, 1990 b), pochodzą z wypełniska tego samego obiektu (nr IV). Wystąpiły tu: wątki nakłuwane oraz malowanie białą i czerwoną farbą – typowe dla fazy klasycznej (I b); ornamentyka odciskana – właściwa fazie późnoklasycznej (I c) oraz całej fazie rzeszowskiej (II a, II b); motyw “wiszących trójkątów” będący przejawem wpływów tiszapolgarskich – obecny w rozwiniętym etapie fazy rzeszowskiej (II b). Istnieje jednak prawdopodobieństwo, że interstratyfikacja obiektów malickich (nr IV i VII; ryc. 9) – była przyczyną przemieszania materiałów należących do różnych faz tej kultury.

Nieco później powstały na stanowisku obiekty fazy pleszowskiej. Wśród jej reliktyw, oprócz analogicznej jak w KCWR i KML “glinianki”, służącej wtórnie jako dół odpadowy, zachował się pochówek mężczyzny. Usytuowanie grobu w obrębie osady należało do typowych zwyczajów tego okresu. Zmarłego, zgodnie z tradycją kulturową ludów kręgu południowego, złożono w pozycji skurczonej, na boku (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979). Obok ciała umieszczono przedmioty, które stanowiły jego narzędzia pracy.

Grupa pleszowsko-modlnicka kultury lendzielskiej reprezentowana na stan. 27, jest nieco młodsza od kompleksów malickich. W jej obrębie wyróżnia się dwie fazy chronologiczne: pleszowską i modlnicką. Początek fazy pleszowskiej umieszcza się jeszcze (podobnie jak całą KML) w ramach grupy Tiszapolgar-Csöszháalom-Oborin (I horyzont chronologiczny). Jej schyłek natomiast wyznacza dość płynne przejście w fazę modlnicką, należącą już do II horyzontu chronologicznego kręgu lendzielsko-polgarskiego (J. K. Kozłowski 1966). Właściwości materiałów ceramicznych i krzemienych (zwłaszcza inwentarza grobu I) z Michałowic tworzą zespół cech typowy dla fazy starszej – pleszowskiej, rozwijającej się jeszcze w ramach I horyzontu chronologicznego.

Odtworzenie struktury gospodarczej ugrupowań wczesnego neolitu na omawianym stanowisku, jest bardzo utrudnione z powodu niedostatecznej ilości danych. Analiza

osteologiczna wykazała, iż charakter zwierzęcych szczątków kostnych odpowiada ogólnym tendencjom typowym dla hodowli tego okresu, tzn. dominacji bydła, następnie świnia i owcy/kozy oraz ograniczeniu do minimum udziału zwierząt dzikich.

Wśród znalezionych szczątków roślin uprawnych wymienić można: fragmenty nieokreślonych ziarniaków, źdźbeł, siewki oraz negatywy nasadowych części kłosów pszenicy płaskurki (*Triticum dicoccum*).

Narzędzia krzemienne wytwarzano prawie wyłącznie z miejscowego surowca jurajskiego – podkrakowskiego, przede wszystkim odmian B i C, ale również G, A i D. Znaleziono też kilka artefaktów z krzemienia kredowego. Różnorodność odmian wskazuje, iż działalność mająca na celu zdobywanie materiału do produkcji narzędzi nie była ukierunkowana jednostronnie. Zasadlajęca stanowisko w Michałowicach ludność bazowała bowiem na surowcu pozyskiwanym w różny sposób: z wychodni złóż krzemiennych na Wyżynie Krakowskiej, z aluwii rzecznych oraz zapewne z powierzchni obszaru otaczającego osadę.

Z powodu niewielkiej ilości artefaktów w obrębie każdej z jednostek kulturowych, nie można niestety zastosować obliczeń statystycznych, które mogłyby potwierdzić istnienie pracowni przydomowych, choć występowanie w materiale zabytkowym elementów pochodzących z różnych faz obróbki może świadczyć o ich istnieniu.

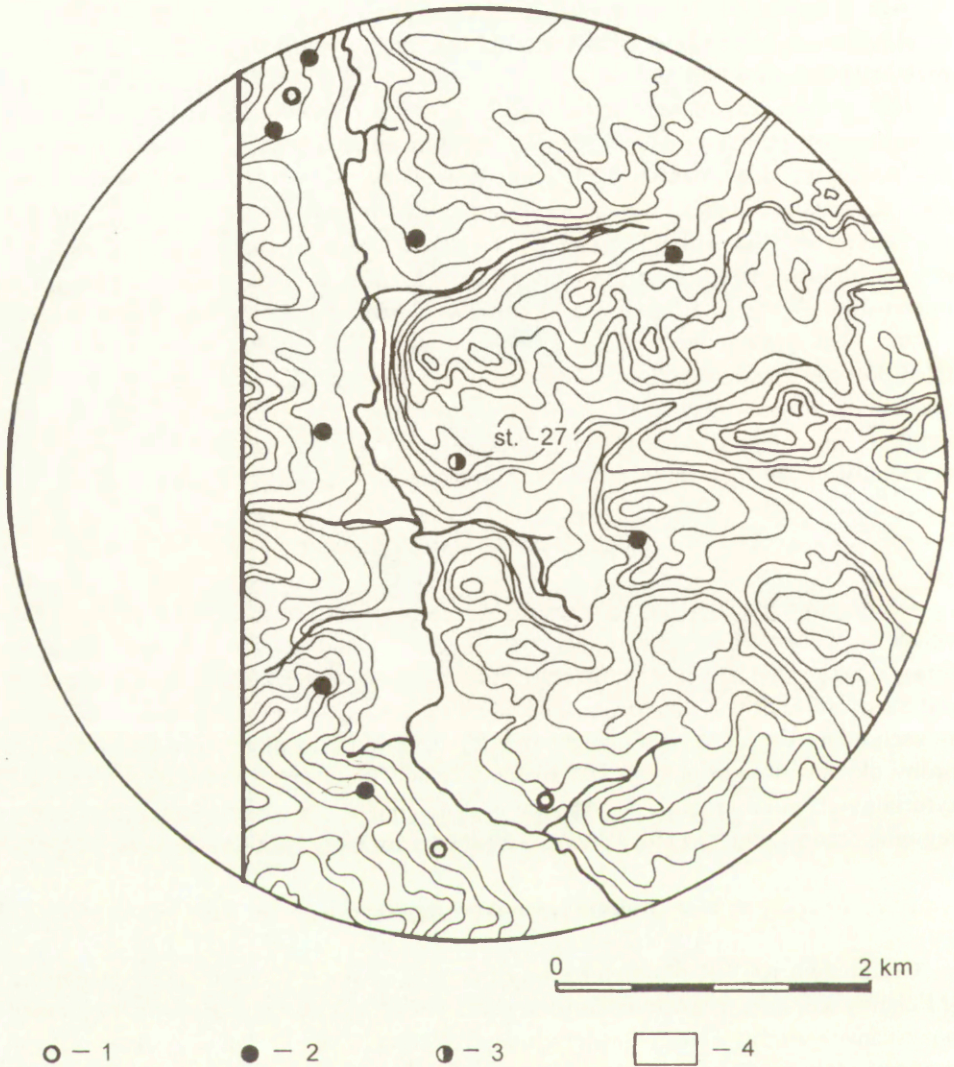
2. Kontekst przestrzenny stanowiska

Osadnictwo pradziejowe reprezentowane na omawianym stanowisku było częścią składową większych struktur osadniczych. Jego charakter może wskazywać na różne formy opanowania terenu w najbliższym otoczeniu Michałowic. Istotnym zagadnieniem jest więc próba odtworzenia roli, jaką pełniło prezentowane stanowisko na tle osadnictwa w zachodniej części Wyżyny Miechowskiej. Zasadniczym punktem odniesienia dla próby określenia jego pozycji jest analiza sytuacji kulturowej w dwóch strefach terytorialnych: mikroregionie – obszarze o promieniu 3 km wokół osady oraz mezo-regionie osadniczym – za który przyjęto środkowe dorzecze Dłubni¹.

Kultura ceramiki wstęgowej rytej

Osadnictwo KCWR w obrębie strefy mikroregionalnej reprezentują 4 stanowiska (Michałowice stan. 27, Młodziejowice stan. 4, IV, Wilczkowice stan. 6). Charakter pozyskanych w trakcie badań powierzchniowych źródeł wskazuje, że wszystkie one były osadami stałymi. Ich topografię charakteryzują zbliżone prawidłowości: większość stanowisk zlokalizowano w niskiej strefie krajobrazu – w obrębie terasy nadzalewowej Dłubni (głównie na lekko zaznaczających się niskich cyplach, utworzonych przez

¹ Badania wykonano na podstawie danych AZP (99-56, 99-57, 100-56, 100-57, 101-56, 101-57). Pominięto tu górny bieg Dłubni, gromadzący bardzo nieliczne stanowiska, oraz jej odcinek ujściowy – wyraźnie związany pod względem osadniczym z lewobrzeżną terasą wiślaną.

Ryc. 33. Mikroregion stanowiska 27 w Michałowicach.

1 – punkt osadniczy kultury ceramiki wstęgowej rytej, 2 – punkt osadniczy cyklu lędzielsko-polgarskiego, 3 – punkt osadniczy kultury ceramiki wstęgowej rytej i cyklu lędzielsko-polgarskiego, 4 – obszary AZP z nie uwzględnionym podziałem kulturowym stanowisk.

Figure 33. Michałowice microregion:

1 – Linear Pottery sites, 2 – Lengyel-Polgar sites, 3 – Linear Pottery and Lengyel-Polgar sites, 4 – areas with sites not classified by culture.

niewielkie potoki zasilające tę rzekę). Tylko jeden punkt osadniczy założono na skraju wysoczyzny. Również preferencje środowiska glebowego są w przypadku omawianych osad bardzo zbliżone. Pokrywą glebową w ich najbliższym otoczeniu tworzą przede wszystkim lessowe gleby brunatne oraz mady rzeczne; na lewym obrzeżeniu Dłubni występują także niewielkie połacie rędzin kredowych.

W omawianej strefie osadnictwo KCWR nie występuje w układzie skoncentrowanym lecz jest raczej "rozproszone" i nie tworzy wyraźnie wyodrębniającego się skupiska (ryc. 33). W ujęciu kartograficznym stanowisk KCWR osada w Michałowicach, stan. 27, zajmuje położenie centralne. W jej bezpośrednim sąsiedztwie nie stwierdzono jednak innych śladów osadnictwa tej kultury. Najbliższa osada położona jest w odległości ok. 2,5 km.

Pomimo faktu, iż w skali mikroregionu michałowickiego osadnictwo KCWR nie przybiera formy wyraźnie zwartej przestrzennie, to jednak w ujęciu mezoregionalnym (środkowe dorzecze Dłubni) stanowi ono raczej samodzielne zgrupowanie, odizolowane od innych mikroregionów 2–3 kilometrową pustką osadniczą. Dostrzec to można analizując sposób zasiedlenia przez społeczności KCWR obszarów dorzecza Dłubni (Kruk 1969 a, 1973, mapa 4). Stanowiska wyodrębniają się tu w postaci trzech mikroregionów osadniczych: w okolicy Iwanowic, Michałowic oraz w strefie pomiędzy Bosutowem i Ześlavicami. Mikroregion michałowicki należy raczej do słabo zasiedlonych, tworząc obszar przejściowy między Kotliną Iwanowicką a najsilniejszym zgrupowaniem KCWR tego regionu – dolną Dłubnią.

Cykl lendzielsko-pułgarski

W trakcie rozwoju CL-P sytuacja osadnicza w mikroregionie michałowickim ulega znacznym przeobrażeniom⁷. W stosunku do okresu poprzedniego wyraźnie wzrasta liczba stanowisk. Zlokalizowano tu 9 punktów osadniczych (Michałowice stan. 27, 20, 29, 39, Wilczkowiec stan. 4, 5, 11, Wola Więclawska stan. 4). Ślady osadnictwa pochodzące z tych stanowisk poświadczają ich trwale wykorzystywanie. Ogólny charakter zasiedlenia analizowanej strefy wskazuje nie tylko na wzrost – intensywności osadnictwa, ale także na znaczne zróżnicowanie w sposobie eksploatacji środowiska naturalnego.

Położenie osad na tle rzeźby terenu nie ogranicza się do terasy nadzalewowej Dłubni, chociaż ta właśnie forma morfologiczna skupia największą ilość stanowisk – 4 (w tym również Michałowice stan. 27). Bezpośrednim zasiedleniem ludność CL-P objęła także strefę brzeżną wysoczyzny (3 p-ty osad.), oraz krawędzie i stoki dolin niewielkich cieków wodnych spływających z wysoczyzny w kierunku Dłubni. Związek osadnictwa z otoczeniem tej rzeki wciąż jest bardzo charakterystyczny (7 stanowisk). Osadnictwo oddala się jednak od doliny Dłubni, penetrując górne odcinki wpływających do niej potoków.

⁷ Osadnictwo KML i KL zestawiono wspólnie – w opracowaniach AZP brak bowiem różnicowania na poszczególne ugrupowania w obrębie CL-P.

Osady CL-P zlokalizowane są w obrębie lessowych gleb brunatnych. W ich najbliższym otoczeniu występują mady rzeczne, rędziny kredowe, a także (w przypadku jednego stanowiska w SE części omawianej strefy) czarnoziemy lessowe.

Stanowiska CL-P są w omawianej, 3-kilometrowej strefie rozmieszczone dość równomiernie; występują w zbliżonych pomiędzy sobą odległościach (ryc. 33). Ich układ przestrzenny wydaje się być o wiele bardziej zwarty w porównaniu z osadnictwem KCWR. Osada w Michałowicach stan. 27, również i tutaj zajmuje pozycję centralną. Nie jest jednak, jak poprzednio, stanowiskiem odosobnionym. W jej najbliższym otoczeniu (do 1, 5 km) stwierdzono bowiem występowanie 4 osad CL-P. Nie jest więc wykluczone, że stan. 27 wchodziło w skład skupiska punktów osadniczych zwartych przestrzennie, funkcjonalnie ze sobą powiązanych i wyraźnie wyodrębnionych terytorialnie.

Zdecydowany wzrost intensywności zasiedlenia mikroregionu michałowickiego, wyrażony zarówno przez pojawienie się większej ilości stanowisk, jak również wyraźną ich koncentrację, znajduje odzwierciedlenie w sytuacji osadniczej na samym stanowisku w Michałowicach. Osadnictwo CL-P jest tu reprezentowane o wiele silniej niż KCWR (wielkość inwentarzy zabytkowych).

Osadnictwo cyklu lendzielsko-polgarskiego w dorzeczu Dłubni koncentruje się w tych samych co w kulturze ceramiki wstęgowej rytej zgrupowaniach lokalnych. W skali mezoregionalnej, odrębność zespołu stanowisk skupionych w rejonie Michałowic jest jeszcze bardziej wyraźna niż w okresie poprzednim (por. Kruk 1973, mapa 5). Mikroregion michałowicki, obejmując teraz większą przestrzeń i skupiając również większą liczbę punktów osadniczych, pod względem znaczenia i pozycji wydaje się dorównywać innym skupiskom naddłubniańskim, tracąc charakter strefy jedynie "prześciowej". Omawiany mikroregion usytuowany jest pomiędzy Kotliną Iwanowicką, a doliną dolnej Dłubni (oś N-S) oraz między środkowym dorzeczem Szreniawy, a obszarem intensywnego osadnictwa jaskiniowego (oś E-W).

Obraz zasiedlenia najbliższego otoczenia stanowiska w Michałowicach w okresie rozwoju kultur wczesnoneolitycznych nie odbiega od ogólnego modelu osadnictwa KCWR i CL-P na obszarze zachodniomałopolskich wyżyn lessowych (por. Kruk 1973). Osada w Michałowicach wchodziła w skład typowego, niewielkiego mikroregionu osadniczego – struktury charakterystycznej zarówno dla najstarszych społeczności rolniczych, jak i późniejszego osadnictwa cyklu lendzielsko-polgarskiego. Sposób opanowania rejonu Michałowic przez ugrupowania CL-P cechowało jednak – w porównaniu z KCWR – nieco większe zróżnicowanie. Znajduje to wyraz w ogólnych tendencjach do wzrostu intensywności zasiedlenia, powiększenia powierzchni mikroregionu oraz częstszego opanowywania terenów wyżej położonych i nie związanych bezpośrednio z dolinami większych rzek (bardziej urozmaicona topografia). Są to właściwości typowe dla wczesnoneolitycznego osadnictwa lessowego cyklu lendzielsko-polgarskiego (Kruk 1973, s. 99).

Mikroregion michałowicki. leży w najdalej na zachód wysuniętej strefie zwartego, rolniczego osadnictwa kultur naddunajskich. Fakt ten wydaje się mieć tutaj szczególne znaczenie. Tego typu lokalizacja – pomiędzy obszarami rozwiniętego osadnictwa

dorzecza Szreniawy i dolnej Dłubni (wraz z lewobrzeżnym pasem terasy wiślanej), a krzemienionośną strefą jurajską na Wyżynie Krakowskiej – musiała mieć poważny wpływ na specyfikę całego tego regionu oraz na charakter omawianego stanowiska. Należy przypuszczać, że takie położenie okolic Michałowic było istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój procesów osadniczych.

*Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Oddział w Krakowie*

*oraz
Department of Anthropology
State University of New York at Buffalo*

BIBLIOGRAFIA

- Aksamit Tadeusz
1966 *Badania archeologiczne osady neolitycznej w Kormanicach. pow. Przemysł.*
[w:] *Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1965*, s. 23–27.
- Kaczanowska Małgorzata
1985 *Rohstoffe, Technik und Typologie der Neolithischen Feuersteinindustrien im Nordteil Flussgebietes der Mitteldonau*, Warszawa.
- Kaczanowski Małgorzata, Kozłowski Janusz Krzysztof
1971 *Materiały kamienne z osady neolitycznej i eneolitycznej w Nowej Hucie-Mogile (stan. 48)*, *Mat. Arch. NH*, 4, s. 67–110.
- Kadrow Sławomir
1990a *Osada neolityczna na stan. nr 16 w Rzeszowie na ostedlu Piastów*, *Spraw. Arch.*, 41, s. 9–76.
1990b *Obiekt kultury malickiej na stanowisku nr 20 w Rzeszowie*, *Spraw. Arch.*, 42, s. 95–103.
- Kamieńska Jadwiga
1959 *Osada kultury nadcisańskiej w Malicach, pow. Sandomierz*, *Mat. Arch.*, 1, s. 45–62.
1973 *Grupa malicka tzw. kultury nadcisańskiej w Małopolsce [w:] Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce*, Wrocław-Gdańsk, s. 65–105.
- Kamieńska Jadwiga, Kozłowski Janusz Krzysztof
1990 *Entwicklung und Gliederung der Lengyel- und Polgar-Kulturgruppen in Polen*, *Zeszyt Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CMXXV*, *Prace Archeologiczne*, 46.
- Kondracki Jerzy
1988 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
1994 *Geografia Polski, mezoregiony fizycznogeograficzne*, Warszawa.
- Kozłowski Janusz Krzysztof
1966 *Próba klasyfikacji materiałów zaliczanych do kultury lengyelskiej i nadcisańskiej w Polsce południowej*, *APolski*, 11, s. 7–26.
1969 *Neolityczne i wczesnoneolityczne materiały krzemienne ze stanowisk Nowa Huta-Pleszów*, *Mat. Arch. NH*, 2, s. 131–149.

Kruk Janusz

1969a *Badania poszukiwawcze i weryfikacyjne w dorzeczu Dłubni*, Spraw. Arch., 20, s. 347–373.

1969b *Grób szkieletowy kultury ceramiki wstęgowej rytej w Michałowicach. pow. Kraków*, Spraw. Arch., 21, s. 399–403.

1973 *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*, Wrocław-Gdańsk.

Kulczycka Anna, Kozłowski Janusz Krzysztof

1960 *Pierwsze materiały kultury bukowogórskiej na północ od Karpat*, AAC, 2, s. 41–54.

Kulczycka – Leciejewiczowa Anna

1969 *Nowa Huta-Pleszów – osada neolityczna kultury ceramiki wstęgowej rytej i lendzielskiej*, Mat. Arch. NH, t. 2, s. 7–124.

1970 *Kultura ceramiki wstęgowej rytej w Polsce (zarys problematyki)*. [w:] *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*. Kraków, s. 11–36.

1973 *Niektóre problemy osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły*, APolski, 18, z. 1, s. 73–90.

1979 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego*. [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. II, Wrocław-Gdańsk, s. 19–157.

Lecch Jacek

1981 *Górnictwo krzemienia społeczności wczesnorolniczych na Wyżynie Krakowskiej, koniec VI tysiąclecia – I. połowa IV tysiąclecia p.n.e.*, Wrocław-Łódź.

Richardus Jan

1963 *O periodyzacji i chronologii kultury bukowogórskiej*, AAC, 5, s. 5–24.

Michalak – Ścibior Jolanta M.

1994 *Nowe źródła do znajomości klasycznej fazy kultury malickiej z Wyżyny Sandomierskiej (stanowisko 2 w Ćmielowie)*, Spraw. Arch., 46, s. 31–81.

Michalak – Ścibior Jolanta M., Taras H.

1995 *Wczesnoneolityczna osada w Sandomierzu-Krukowie, stan. 20*, Spraw. Arch., 47, s. 70–135.

Milisauskas Sarunas

1986 *Early Neolithic Settlement and Society at Olszanica*, Ann Arbor.

Rook Ewa

1980 *Osadnictwo neolityczne w jaskiniach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, Mat. Arch., 20, s. 5–130.

Zapotocka Maria

1978 *Ornamentace neolitické vypichané keramiky: technika, terminologie a zápísob dokumentace*, AR, 30, s. 504–534.

AGNIESZKA CZEKAJ-ZASTAWNY, SARUNAS MILISAUSKAS

NEOLITHIC MATERIAL FROM THE MULTICULTURAL SITE OF MICHAŁOWICE 27(1), CRACOW REGION

(Summary)

In 1967, the Institute of the History of Material Culture, the Polish Academy of Sciences, and the University of Michigan jointly conducted small scale excavations at the multicultural site of Michałowice, located in the Cracow region of Poland. Professor Witold Hensel was the Director and Principal Polish Investigator of this project; Professor James Griffin was the Principal American Investigator.

For this excavation, the field directors were Professors Janusz Kruk and Jan Machnik of the Polish Academy of Sciences and Sarunas Milisauskas of the University of Michigan. The field work was supported by the Smithsonian Institution. The initial objective was to locate a Linear Pottery culture site where Sarunas Milisauskas could conduct large scale excavations to study intrasite spatial analysis. The search began in 1966 and continued through the spring of 1967. First, numerous Linear Pottery sites were identified and evaluated around Cracow. Ultimately, two excavation sites were identified: Michałowice and Olszanica. During the 1967 field season, these two sites were tested to determine whether they should be excavated extensively in 1968.

The Michałowice microregion is equivalent in area to a circle with a 3-km radius and located at the southwestern edge of the Miechów Upland (Fig. 33). The region contains sites from various Neolithic cultures. Within the microregion, only four Linear Pottery sites and nine Lengyel-Polgár cycle sites were found. The Neolithic material was distributed over a 200x400 meter area at Michałowice.

There were three excavation units uncovered; they were of the following sizes: 1) 5x5 m; 2) 5x10 m; and 3) 5x15 m. The three excavation units contained one burial pit and thirteen Neolithic pits, six of which were identifiable by culture. Only the portion of the pit falling within the boundaries of the excavation unit was excavated, leading to the partial excavation of 12 pits and the full excavation of 1 pit. Within the pits, the cultural remains consisted predominantly of flint artifacts and ceramics belonging to various Neolithic cultures, including: the Linear Pottery Bükki, Malice, and Pleszów phase of the Lengyel culture. The excavated Neolithic material consists of 654 pottery sherds, 256 lithic artifacts, 1 human skeleton, and a small sample of animal bones. The humus layer above the pits contained 471 pottery pieces and 103 lithic artifacts. The three Linear Pottery culture pits (nos. XVII, X, and XIV) contained very little material.

Within the Linear Pottery pits, nineteen pottery sherds were found; 15 were found in the humus layer. Chronologically, they belong to the music note phase. In addition, 11 lithic artifacts were found. They were made of Jurassic flint; 4 of them were classified as endscrapers. This closely mirrors the proportionate representation of endscrapers found

at other Linear Pottery sites, including Olszanica where endscrapers comprised 22.5 % of the tools (Milisauskas 1986).

The recovered Malice culture material from the Malice pits (nos. IV, VII) consisted of 114 pottery sherds ornamented in three styles: stroke, painted, and the Malice style. The small sample of flint tools consisted of 4 endscrapers, 3 burins, 2 truncated pieces, and 6 retouched blades. A few cattle, goat/sheep, pig, and wild pig bones were also found. Only one Bükki culture sherd was found in a Malice culture pit (no. IV); it belonged to the B phase of that culture (Lichardus 1963).

Probably the most important find at Michałowice is a Pleszów phase burial (Fig. 11). The burial pit was oval and 15 cm deep; its outline appeared about one meter below the surface. The skeleton was in a contracted position, oriented N-S, with the face in SE direction. In the right hand, the deceased male of *maturus-senilis* age, held a bone point and at the face level 13 Jurassic flint blades were deposited. Lech (1981) classified this individual as a flint artifact production specialist. Analysis of the flint artifacts' usage marks indicate that they were used for a variety of tasks, such as wood, hide, and bone work, implying that the individual was not necessarily a flint artifact production specialist. In addition to the burial, the Pleszów phase material of the Lengyel-Polgár cycle consisted of 504 pottery sherds and 33 lithic artifacts.

While the archaeological work at Michałowice was still in progress, a small crew conducted test excavations at Olszanica, another Neolithic site mentioned earlier in this article. Although Michałowice yielded many interesting finds, particularly the Pleszów phase burial, the Olszanica site appeared to be more promising for the 1968 field season, because of the data, such as longhouses, it provided. Excavations at Michałowice were concluded in the spring of 1967.

Translated by S. Milisauskas